

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Holocaust ve vzpomínkách pamětníků

diplomová práce

Autor: Vendula Míchalová
Studijní program: N0114A300053 Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Český jazyk a literatura, Základy společenských věd
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.
Oponent práce: Mgr. Jan Bílek, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Vendula Míchalová

Studium: P21P0673

Studijní program: N0114A300053 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Český jazyk a literatura, Základy společenských věd

Název diplomové práce: **Holocaust ve vzpomínkách pamětníků**

Název diplomové práce AJ: Holocaust in the memories of witnesses

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zaměřuje na memoárové texty pamětníků, kteří přežili holocaust. Cílem práce je analyzovat paměť války a vzpomínání na ni prostřednictvím memoárových textů samotných přeživších. Cílem je též přiblížit emoční prožívání pamětníků z období holocaustu.

KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2.

KRATOCHVIL, Alexander a Jiří SOUKUP, ed. *Paměť válek a konfliktů: V. kongres světové literárněvědné bohemistiky Válka a konflikt v české literatuře*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2016. ISBN 978-80-7470-117-7.

EMMERT, František. *Holocaust*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4817-0.

FISCHEROVÁ, Viola a Veronika HOMOLOVÁ TÓTHOVÁ. *Mengeleho děvče: skutečný příběh ženy, která přežila čtyři koncentrační tábory*. Přeložil Václav KRÁLÍČEK. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80249-3450-1.

Zadávací pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Oponent: Mgr. Jan Bílek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 12.11.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci Holocaust ve vzpomínkách pamětníků vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce doc. PaedDr. Aleny Zachové, CSc. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 4. 2023

.....

Vendula Míchalová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucí práce doc. PaedDr. Aleně Zachové, CSc. za odborné vedení, pomoc a cenné rady při zpracování této práce.

Anotace

MÍCHALOVÁ, Vendula. *Holocaust ve vzpomínkách pamětníků*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. Diplomová práce.

Diplomová práce se zaměřuje na memoárové texty pamětníků, kteří přežili holocaust. Cílem práce je analyzovat paměť války a vzpomínání na ni prostřednictvím memoárových textů samotných přeživších. Cílem je též přiblížit emoční prožívání pamětníků z období holocaustu.

Klíčová slova: holocaust, memoáry, druhá světová válka, antisemitismus, svědectví o holocaustu

Annotation

MÍCHALOVÁ, Vendula. *Holocaust in the memories of witnesses*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. Diploma Dissertation.

The diploma thesis focuses on the memoir texts of Holocaust survivors. The aim of the work is to analyze the memory of the war and its remembrance through the memoir texts of the survivors themselves. The goal is also to bring closer the emotional experiences of Holocaust survivors.

Keywords: Holocaust, Memoirs, Second World War, Anti-Semitism, Testimony of the Holocaust

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská/diplomová/dizertační práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod.....	10
1 Vzpomínkové knihy	12
1.1 Memoáry ve 20. a 21. století.....	13
1.1.1 Motivace k sepsání vzpomínek.....	13
2 Holocaust.....	14
3 Německo po první světové válce.....	14
4 Předzvěst holocaustu	16
4.1 Ideologie nacistů	16
5 Knihy vzpomínající na holocaust.....	17
5.1 Vznik jednotlivých memoárů.....	17
5.2 Dětství	18
5.2.1 Dětství Zdenky Fantlové.....	19
5.2.2 Vzpomínky na dětství Violy Stern Fischerové	21
5.2.3 Dětství Eddieho Jaku	23
5.2.4 Vzpomínky Miloše Picka na dětství	24
5.3 Židovské svátky a kuchyně	26
5.3.1 Praktikování v rodině Zdenky Fantlové.....	27
5.3.2 Židovství v rodině Sternů	27
5.3.3 Židovská víra v rodině Eddieho Jaku	28
5.3.4 Víra v rodině Picků	28
5.4 Začátek německé moci	29
5.4.1 Vzpomínky Zdenky Fantlové	30
5.4.2 Vzpomínky Violy Stern Fischerové	31
5.4.3 Vzpomínání Eddieho Jaku v knize <i>Nejšťastnější muž na Zemi</i>	32
5.4.4 Vzpomínky v knize <i>Naděje se vzdát neumím</i>	34
5.5 Postupné omezování Židů (zákony, zákazy).....	34
5.5.1 Prožívání této doby Zdenkou Fantlovou.....	35
5.5.2 Doba zákazů ve vzpomínkách Stern Fischerové	36
5.5.3 Vzpomínky Eddieho Jaku.....	38
5.5.4 Omezování rodiny Picků	39
5.6 Ghetto.....	41
5.6.1 Terezín ve vzpomínkách Fantlové.....	42
5.6.2 Ghetto v Lučenci.....	45
5.6.3 Tranzitní tábor Mechelen.....	46

5.6.4	Terezínské vzpomínky Miloše Pícká.....	47
5.7	Cesta vlakem do koncentračního tábora	48
5.7.1	Cesta vlakem v memoáru <i>Klid je síla, řek' tatínek</i>	49
5.7.2	Cesta z Lučence do Osvětimi.....	49
5.7.3	Cesta do Osvětimi ve vzpomínkách Eddieho Jaku	50
5.7.4	Cesta Miloše Pícká.....	51
5.8	Osvětim	51
5.8.1	Osvětimské vzpomínky Zdenky Fantlové	52
5.8.2	Osvětim v knize <i>Mengeleho děvče</i>	53
5.8.3	Osvětim popsáná v knize <i>Nejšťastnější muž na Zemi</i>	56
5.8.4	Vzpomínky na Osvětim v knize Miloše Pícká.....	57
5.9	Z Osvětimi dál za prací	59
5.9.1	Příběh Zdenky Fantlové.....	59
5.9.2	Cesta Violy Stern Fischerové	61
5.9.3	Popis cesty v knize <i>Nejšťastnější muž na Zemi</i>	62
5.9.4	Buchenwald – Meuselwitz ve vzpomínkách Pícká.....	63
5.10	Útěk/osvobození.....	64
5.11	Život po válce.....	66
5.11.1	Další životní etapa Zdenky Fantlové	66
5.11.2	Životní příběh Violy Stern Fischerové	67
5.11.3	Život po válce Eddieho Jaku.....	68
5.11.4	Miloš Píck a jeho poválečný život.....	69
5.12	Největší rozdíly v psaní žen a mužů	70
	Závěr	74
	Seznam použité literatury	76

Úvod

Ve své diplomové práci se budu zabývat memoárovými texty na téma holocaust. Mým cílem je zjistit, jak je v memoárech zaznamenán těžký osud vězňů v koncentračních táborech, ale také dětství, dospívání, život v ghettu a nakonec i život po válce.

Na úvod je třeba vymezit pojmy důležité k pochopení celého tématu, tj. jak literární věda chápe memoáry.¹ Též se budu zabývat holocaustem samotným a tomu, co mu předcházelo.²

Ze vzpomínkových knih využiji texty od Zdenky Fantlové *Klid je síla, řek' tatínek*, která velkou část života prožila v Rokycanech a v rámci holocaustu byla v roce 1942 odvečena do Terezína a dva roky poté do Osvětimi. Kniha *Mengeleho děvče* od Violy Stern Fischerové je vzpomínka na holocaust ženy, která popisuje život v období perzekucí a též osvětimské pokusy Josefa Mengeleho. Stejně jako mnozí ostatní i Stern Fischerová sepisuje vzpomínky až na sklonku svého života, sama přiznává, že o tomto období nerada mluvila. „*I mně se o tom vlastně těžko mluvilo. Snadněji se to říká cizímu než blízkému člověku.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 161) Dále jsem si vybrala memoáry dvou mužů – Eddieho Jaku a Miloše Picka. Eddie Jaku

a jeho vzpomínky sepsané v knize *Nejšťastnější muž na Zemi* o holocaustu vypráví z pohledu mladého Němce, který byl ale též Žid. Nikdy se za Žida nepovažoval, vždy byl hrdý Němec, válka ho však dohnala a musel z Německa před nacisty utéct. Poslední kniha, kterou v diplomové práci analyzuji, je od Miloše Picka *Naděje umírá poslední*. Tento memoár je napsaný českým ekonomem, který byl též vězněn v Terezíně a poté v Osvětimi. V závěru práce se budu zabývat tím, jaké rozdíly při psaní vzpomínek můžeme vidět u mužů a žen.

Též je nutné zmínit, proč jsem si toto citlivé téma zvolila pro diplomovou práci. Nejprve musím vyjádřit obdiv ke všem přeživším této obrovské tragédie, která se odehrála ve 20. století. Lidé, kteří byli za 2. světové války vězněni v koncentračních a vyhlazovacích táborech, museli snášet špatné hygienické podmínky, nedostatek jídla, léků, a především týrání od kápů a dozorců. Věřím, že by nejraději tuto kapitolu ze svých životů vymazali, ale oceňuji je, že dokážou o této tragédii mluvit a předávat svědectví dalším generacím.

¹ K tomu budu využívat především knihu od Vlastimila Války *K Specifičnosti memoárové literatury*.

² V rámci toho tématu budu využívat knihy zejména Františka Emmerta *Holocaust*, Philipa Steela *Holocaust: původ, události a příběhy mimořádné odvahy* a Franka McDonougha *Hitlerovy roky*.

Téma holocaustu mě zajímá, často čtu paměti z toho období. Již dříve jsem navštívila Terezín, Mauthausen i Osvětim. Z těchto míst jsem si odnesla mnoho informací, které můžu ve své práci zúročit. Též bych chtěla díky své diplomové práci rozšiřovat vědomí o této události. Jen díky tomu budeme mít jako společnosti malou naději, že se toto nikdy nebude opakovat.

1 Vzpomínkové knihy

Memoáry jsou knihy, které jsou součástí literatury dokumentární a mají blízký vztah k literatuře umělecké. Autor memoárů vzpomíná na minulost. Píše o tom, co skutečně zažil. Daná věc se mohla stát přímo jemu, nebo mohl být dané situace pouze svědkem. Je důležité, aby šlo o pravdivou výpověď, autor by si neměl nic domýšlet. Autoři vzpomínek se uchylují ke dvěma způsobům psaní. Buď píše subjektivně, tedy to, co viděli. Nebo naopak objektivně, ti píše stylem „jak to ve skutečnosti bylo“, tudíž nenajdeme v textu přehrášl emočních „výlevů“. V rámci memoárové literatury neexistuje jednoznačné dělení. Levickij říká, že memoáry mají blízko k próze historické a odborné biografii. Další autoři zase tvrdí, že memoáry mají mnoho společného s reportážemi a romány. Memoárová literatura bývá označována jako součást literatury faktu, a to z toho důvodu, že vzpomínky píše/vypráví člověk, který danou situaci zažil, což přidává vzpomínkám na vážnosti. Pro literaturu faktu je typické, že dokáže být dramatická a zajímavá i bez využití fikce, což právě vzpomínky neobsahují. (Válek, 1984, s. 11–19)

Trzynadlowski rozděluje memoáry na tři základní žánry – paměti (vzpomínky), deníky a autobiografické romány (autobiografie). Jako zvláštní žánr uvádí potom dopisy. Po dalším rozpracování Trzynadlowski vypouští autobiografický román, protože jsou zde uplatňovány umělecké zákonitosti, čímž se do značné míry odstraňuje z díla autenticita. Dále Trzynadlowski analyzuje deník a paměti. Uvádí, že pro deník je typická metoda, při níž autor vypráví děj v současnosti, deník má protokolární charakter. Naopak paměti mají charakter narativní a jsou vyprávěny v minulosti. Autor vzpomínek vybírá, podle něj, nejdůležitější události a předává je čtenáři. Trzynadlowski dělí paměti na monografické, tj. monografie osoby nebo problému, dále na paměti-historie (jde o zvláštní typ pamětí monografických) a následně uvádí např. paměti-zbeletrizované. (Válek, 1984, s. 34–35)

Ačkoli autor pamětí podává v memoáru pravdivé informace o životě či dané události, nemůžeme memoárovou literaturu považovat za historický pramen. Na rozdíl od literární fikce je (auto)biografický román textem referenciálním. Tyto texty by měly poskytovat pravdivé informace o daných skutečnostech a podstupovat určitou míru ověřování. Znaniecký zase tvrdí, že nespolehlivost memoárových textů (jakožto historických pramenů) spočívá v psychologii jedince, který danou skutečnost vypráví. (Filipowicz, Zachová, 2009, s. 29–31)

1.1 Memoáry ve 20. a 21. století

Nejbohatší období na vydávání memoárů je 20. a potažmo i 21. století.

Vzhledem ke konci druhé světové války začaly vzpomínkové knihy vycházet poměrně častěji, než tomu bylo v 1. polovině 20. století. Lidé se začínali zajímat o svědectví Židů, vojáků, ale i obyčejných lidí, kteří byli nuceni žít v nesvobodné zemi. Velká změna oproti první polovině 20. století tkvěla v tom, že paměti začali sepisovat neznámí lidé. Dříve své vzpomínky psali malíři, hudebníci, herci apod., až po druhé světové válce se okruh pisatelů vzpomínek značně rozšiřuje. (Válek, 1984, s. 136–137)

Poslední dobou píše vzpomínkové knihy o holocaustu i lidé, kteří holocaust nezažili. Tito autoři studují historické prameny a následně je sepisují. Typickým příkladem je například Magda Knedler, která napsala knihu *Porodní sestra z Osvětimi*.

Druhá světová válka zasáhla zejména Židy, jelikož byli posíláni do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Proto se po druhé světové válce objevují knihy s tímto tématem. Tyto vzpomínkové knihy ukazují na vlastní identitu jedince a identitu celé rodiny. Od přelomu století vychází knihy, které doposud nebyly vydané. Nezřídka se objevují deníky v původním znění, které jsou přeživším nějak okomentované. (Zachová in Paměť válek a konfliktů, 2016, s. 112–113)

1.1.1 Motivace k sepsání vzpomínek

Nejčastější motivací k sepsání vzpomínek je motivace osobní. V rámci osobní motivace rozlišujeme motivaci intimní a cílovou, která směřuje k nějakému konkrétnímu cíli, například sdělit svoje zážitky potomkům. (Filipowicz, Zachová, 2009, s. 36) Krystyna Chiger svoje vzpomínky napsala právě za účasti osobní motivace. „*K napsání této knihy mě vlastně donutili mí vnuci. Jsem poslední žijící člen naší podzemní skupiny a uvědomuji si, že je pouze na mně, abych vypověděla, co se tehdy přihodilo. Pokud to neřeknu já, kdo tedy? Pokud si to nebudu pamatovat já, kdo tedy? Pokud by příběh našeho života v kanalizaci zůstal nevyřčen, mohl by v dalších generacích snadněji zakořenit názor, že holokaust je jen mýtus, který se nikdy neodehrál.*“ (Chiger, 2021, s. 8)

Stejnou motivaci měla i Evelina Merová. „*Opožděné vzpomínky jsou napsané pro mé děti a děti mých dětí a pro ty, co si chtějí se mnou zavzpomínat na tragické události minulého století z hlediska člověka, kterého se náhodou dotkl.*“ (Merová, 2021, s. 5)

Druhým typem motivace je motivace stimulovaná, což jsou díla, která jsou tvořena na objednávku. Často se také setkáváme s tím, že autoři píší vzpomínky, aby se nějakým způsobem vyrovnali s traumaty, která zažili. (Filipowicz, Zachová, 2009, s. 37)

2 Holocaust

Slovo holocaust pochází ze starořečtiny a ve své době označoval oběť Bohu. Nešlo ale o lidskou oběť, nýbrž o zvíře, které bylo spáleno a tím pádem obětováno Bohu. Až později se pojem holocaust začal používat pro označení velkých katastrof. Slovo holocaust, jak ho známe dnes, se začal užívat po 2. světové válce. Respektive se „proslavil“ kvůli Adolfu Eichmannovi, se kterým probíhal v Jeruzalémě po válce soud. Pojem se využíval k označení konkrétní situace, tedy k masovému vyvražďování Židů. (Holocaust, 2020)

Jedním ze způsobů, jak lze holocaust definovat, je událost, která se stala Židům v jejich židovské historii. Šlo tedy o střed Židů s evropskými křesťany. To ale podle Baumana není sociologicky zajímavé, protože šlo o jedinečnou událost, která je v historii lidstva osamocena a popisuje jistou patologii společnosti. V druhém případě můžeme na holocaust pohlížet jako na něco odpudivého, ale zároveň se s ním musíme naučit žít. (Bauman, 2010, s. 31–32)

Holocaust, Židy označován jako šoa, nemá v historii obdoby, šlo o masivní vyvražďování na základě rasové nenávisti. Nacisté měli jediný úkol, zabít všechny Židy, a to včetně malých dětí. Často proto oběťmi holocaustu byli i lidé, kteří židovskou víru nepraktikovali, pouze byli „zapsáni“ jako Židé. Židé se s nenávistí nesetkali poprvé, již dříve panovala k Židům nevraživost. Nedílnou součástí jejich historie byly pomluvy. Velká změna nastala v průběhu 19. století, kdy Židé začínali být chápáni jako další národ. S tím ale přišel do historie antisemitismus, tedy nenávist vůči Židům. Šlo o rasovou nesnášenlivost. Lidé, kteří se rasové nesnášenlivosti věnovali, od počátku tvrdili, že Židé do Evropy nepatří, považovali je za své nepřátele. Tato nesnášenlivost vyústila v různé protizidovské pogromy, a nakonec i v holocaust. (Emmert, 2018, s. 9–16)

3 Německo po první světové válce

Konec 19. století bylo pro Evropany období rozvoje. Tento rozvoj skončil až v roce 1914, kdy začala první světová válka, do které se zapojilo i Německo. V roce 1918 bylo jasné, že Německo válku prohrálo, to vedlo k mnoha vzpourám a sociálním nepokojům. Po prohrané válce se Spojenci domluvili na tom, že Německo bude muset platit reparace, Německu byla

odebrána vojenská technika a zbraně a též mu bylo odebráno část území. Ve stejném roce, jako byla podepsána Versaillská smlouva, byl vyhlášen nový německý stát – Výmarská republika, která měla německou politiku i ekonomiku stabilizovat, to se ale bohužel nepovedlo. Mezi lety 1921 až 1924 Německo zažívalo extrémní inflaci. Hodnota měny klesala a ceny stoupaly. Peníze v této době byly prakticky bezcenné. V roce 1932 vzrostla v Německu nezaměstnanost na 30 %. Všechny tyto ekonomické problémy hrály ve prospěch extremistickým stranám. Členové těchto stran často vyvolávali veřejné nepokoje, bouřili se proti Versaillské smlouvě, výmarské vládě a požadovali, aby se Německo stalo opět vojensky silné. Nacisté slibovali více pracovních míst a postupně se obraceli právě vůči Židům. (Steele, 2018, s. 14–17)

Všechny tyto negativní věci na německé obyvatelstvo doléhaly, píše o tom i Eddie Jaku v knize *Nejšťastnější muž na Zemi*. „*Nad naší spokojenou rodinnou idylkou se však snášela mračna. V Německu vládly nepokoje. Předchozí válku jsme prohráli a ekonomika byla v troskách. Vítězní Spojenci požadovali na reparacích víc peněz, než kdy Německo mohlo splatit, a 68 milionů lidí tím trpělo. Byl nedostatek jídla a paliva a čím dál větší chudoba, kterou hrdý německý lid těžce nesl. Patřili jsme ke střední třídě a žilo se nám dobře, přesto jsme trpěli nedostatkem mnoha základních potřeb, a to i když jsme měli peníze.*“ (Jaku, 2021, s. 19)

Národně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP) založili Anton Drexler a Karl Harrer v roce 1920, členům strany se říkalo nacisté. Hitler se zúčastnil jednoho ze shromáždění (tehdy se strana jmenovala Německá dělnická strana) a následně se stal i jejím členem, resp. jedním z řečníků. Hitler s Drexlerem představili na jednom ze shromáždění program, ve kterém mj. požadovali zrušení Versaillské smlouvy, zvláštní zákonodárství o cizincích pro Židy, netajili se ani tím, že by Židy ze země vyhostili. Chtěli též zestátnit podniky, provést pozemkovou reformu, zavést trest smrti pro zrádce lidu, podvodníky atd. NSDAP bylo spojováno stále více s Hitlerem než s předsedou strany Drexlerem, díky tomu, jaký byl Hitler skvělý řečník. Hitler dostal nabídku stát se předsedou, to ale odmítl, chtěl se totiž věnovat propagandě. (Zitelmann, 2017, s. 27–30)

NSDAP měla v Německu stále větší dosah. Ve prospěch strany hrál i listopad roku 1923, kdy se Hitler neúspěšně pokusil převzít moc v Mnichově. Za tento puč byl Hitler na krátkou dobu uvězněn. (Steele, 2018, s. 18)

Důležitou roli v rámci NSDAP hrály oddíly SA a SS. Jednotky SA vznikly jako sálová ochrana a pořádková služba na shromážděních NSDAP. Již ve 30. letech měly tyto oddíly přes

milion členů. Členové SA chodili v hnědých košilích, na rukávech měli hákové kříže, nemálokdy se dopouštěli násilí v ulicích. Mnoho z členů SA věřilo, že po nástupu Hitlera k moci nahradí tehdejší armádu. Hitler ale nechal v roce 1934, po „noci dlouhých nožů“, mnoho členů ve vysokých funkcích zabít. Jednotky SS vznikly v roce 1925 jako osobní ochrana Hitlera a částečně zastínily již existující SA. V čele stál Heinrich Himmler. Během války členové SS bojovali na frontě anebo dozороvali v koncentračních táborech. (Emmert, 2018, s. 30–31)

4 Předzvěst holocaustu

Někteří historikové považují rok 1933 za začátek holocaustu. Zřejmě proto, že v tomto roce byl Adolf Hitler jmenován říšským kancléřem. V únoru téhož roku byla zapálena budova Reichstagu (budova německého parlamentu) v Berlíně. To Hitlerovi pomohlo v jeho další propagandě. Proti NSDAP stála Komunistická strana Německa a Hitler události využil a prohlašoval, že za požárem stojí právě komunisté. Již v březnu 1933 se z Hitlera stává diktátor, a to díky zmocňujícímu zákonu (Říšský sněm se vzdal pravomocí ve prospěch Hitlera). Všichni odpůrci v parlamentu byli zatčeni, v této době vzniká gestapo a začíná skutečné pronásledování židovského obyvatelstva. (Steele, 2018, s. 19)

4.1 Ideologie nacistů

Nacistická ideologie byla od začátku jasná. Nacisté se netajili tím, čeho by chtěli dosáhnout. Nejdůležitějším ideologem byl samozřejmě Adolf Hitler a jeho kniha *Mein Kampf*. Hitler v této knize teze nijak nedokazuje, pouze je čtenáři předkládá. Základem knihy se stala rasová otázka. Podle Hitlera stojí árijská rasa nejvýše, říká, že árijci vytvořili veškerou kulturu a stojí za pokrokem lidstva. Naproti rase árijské stojí Židé. Židé podle Hitlera vynikají svou chytrostí, ale do kultury nic nepřinesli. Žid je egoistický a není obohacen tvůrčí silou. Hitler dokonce v knize uvádí, že Německo prohrálo válku kvůli Židům, resp. kvůli zanedbání pravidel rasových otázek. Hitler Židy vnímá jako obrovskou hrozbu, která musí být odstraněna. (Bauer, 2005, s. 79–85)

Co se týká samotné propagandy, tak tu na úplném začátku vyhrotil ministr propagandy Joseph Goebbels, který chtěl zavést proti židovskému obyvatelstvu co nejradikálnější opatření. Propaganda měla vzbudit dojem, že Žid je nepřítel „sám o sobě“, tedy svou podstatou. Již dříve se o Židech říkalo, že jsou lichváři a paraziti, ale nyní se přidalo tvrzení, že Židé ohrožují germánskou, árijskou rasu. Nacionálněsocialističtí antisemité tvrdili, že Německo je plné Židů

a je potřeba se jich zbavit. Avšak když se podíváme více do historie, v roce 1933 mělo Německo 65 milionů obyvatel a z toho bylo Židů pouze půl milionu. Avšak mnoho historiků se shoduje v tom, že většina německého obyvatelstva a členů NSDAP nevěděla, že Židé budou zabíjeni. Aby k tomuto řešení později přistoupila i veřejnost, snažili se postupně oddělit Židy od zbytku obyvatelstva. (Kryl, 2011, s. 140–142)

5 Knihy vzpomínající na holocaust

Další část se bude zabývat knihami, které sepsali lidé, kteří holocaust zažili a rozhodli se o tyto zážitky podělit se světem. Vybrala jsem autory, které k sobě mají blízko datem narození. Též jsem chtěla zjistit, jak válku prožívali muži a ženy, proto jsem vybrala dvě knihy, které napsaly ženy, a dvě knihy, které napsali muži.

Autorka knihy *Klid je síla, řek' tatínek* se narodila v roce 1922 a velkou část války prožila v Terezíně. Ve stejném roce se narodila i Viola Stern Fischerová, která vzpomíná na holocaust z pohledu mladé Slovenky.

Další dvě knihy, které budu zkoumat, jsou sepsány muži. Jedná o se o knihu *Nejšťastnější muž na Zemi* od Eddieho Jaku. Ten se narodil již v roce 1920 v Německu. Jako jediný se nenarodil v Československu, ale i přesto jsem se rozhodla knihu do své diplomové práce zařadit. Podle mě přináší pohled z jiné perspektivy. Další mnou vybraná kniha je od Miloše Picka *Naděje se vzdát neumím*. Miloš Pick se narodil v roce 1926. Kniha Miloše Picka je jediná, která je napsaná formou rozhovoru. Na rozhovoru se podíleli Anna Lorenzová a Miloš Pick. Ačkoli se Lorenzová často Picka na něco doptává, v knize je zachyceno neméně strašné utrpení mladého Žida.

Všichni autoři vzpomínek se tedy narodili mezi lety 1920 až 1926. Všichni patřili k židovské komunitě, i když se k ní nijak horlivě nehlásili. Všichni prožívali události 2. světové války v dospívajícím nebo dospělém věku.

5.1 Vznik jednotlivých memoárů

Zdenka Fantlová se po padesáti letech vrátila do rodného města a tam se jí na dobu věznění v koncentračním táboře zeptaly tři spolužačky. Proto se rozhodla sepsat svoje vzpomínky na tuto strašnou dobu. (Fantlová, 2013, s. 7) „*My, kteří jsme přežili německé vyhlazovací tábory, jsme posledními očitými svědky té doby. Už je nás málo. A až poslední z nás umře, vezme s sebou do hroby všechny své zážitky, které už nikdy nikdo nebude mít možnost ani číst,*

ani posoudit, jak nám bylo a jak se život jevil nám. (...) Naše svědectví může sloužit jen jako varování, aby se nic podobného už nikdy neopakovalo.“ (Fantlová, 2013, s. 7)

Až po devadesátce se rozhodla promluvit i Viola Stern Fischerová, a to na památku Anny a jejích dětí Karolínky a Kornélie a též na památku Ester a její Juditky. Stern Fischerová též uvádí, že se setkává s názorem, že lidé nevěří, že se holocaust opravdu stal. *„A ti, kteří to přežili, o tom mnohokrát nechtějí vyprávět. Zdá se jim to příliš kruté, příliš bolestné, aby to bylo možné pochopit. Protože na to se nedá jen říct: „To bylo hrozné.“ Bylo to víc než hrozné.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 373)

Eddie Jaku svoje vzpomínky sepisuje též až na sklonku svého života. Hned v prologu knihy Jaku píše: *„Můj nový příteli, jsem na světě sto let a vím, jaké to je dívat se zlu zpříma do očí. Viděl jsem lidstvo v jeho nejhorším světle, hrůzy táborů smrti, snahu nacistů vyhladit život můj i život mého lidu. Nyní se ale považuji za nejšťastnějšího člověka na Zemi.*“ (Jaku, 2021, s. 11) Je tedy jasné, že Jaku vzpomínky sepisuje, až když mu je 100 let.

A v neposlední řadě i Miloš Pick promlouvá až po padesáti letech. *„Patřím k těm, kteří za těch padesát let o tomhle nikdy nemluvili, ani doma, ani se svými dětmi. Uznávám sice, že bychom si to neměli s sebou odnést, že by to měli lidi vědět, ale na druhé straně mi to připadá, jako když žebráci ukazují své pahýly. (...) Uzávra ve mně ale ještě další, hlubší důvod, proč po padesáti letech přece jen promluvit. Začínají se objevovat zlověstné příznaky, jako kdyby se fasádou velkých slov začala možná nepozorovaně a jinými, kultivovanějšími způsoby rozbíhat třetí světová válka.*“ (Pick, 2010, s. 13–14)

5.2 Dětství

Autoři prožívali dětství po 1. světové válce. Tato doba byla šťastná, všichni měli radost z nově nabyté svobody. Lidé v Československu z nově vzniklého demokratického státu.

Československo bylo jedním z nejvíce liberálních států v Evropě. Československo, jako jediný stát v Evropě, dokonce lidem nabízelo možnost uvést při sčítání lidu židovskou národnost. Ústava nově vzniklého státu též zajišťovala, že si všichni budou před zákonem rovni. Nezáleželo tedy, jakou víru vyznávali. (Kryl, 2011, s. 122–123)

5.2.1 Dětství Zdenky Fantlové

Zdenka Fantlová se narodila v březnu roku 1922. Jejími rodiči byli Betty a Arnošt, kteří se seznámili jen náhodou. Zamilovali se do sebe a vzali se v roce 1918 v Praze v hotelu Bristol, po svatební cestě se usadili v Blatné. Tam se jim narodil Jiřík, bratr Zdenky, to se psalo září 1919. (Fantlová, 2013, s. 21–22)

Tři roky po Zdenky narození se celá rodina přestěhovala do Rokycan. V domě se Zdenčinými rodiči a bratrem žili ještě její prarodiče. V přízemí domu měl její otec obchod se železářským zbožím a za ním kancelář a skladiště. (Fantlová, 2013, s. 24–25)

Již brzy celou rodinu zasáhla velká tragédie. V listopadu roku 1925 Zdence zemřela maminka. „*Maminku napadla zlá, neznámá choroba. Měla vysoké horečky, nikdo nevěděl proč a z čeho. Pan doktor Drábek, který k nám dětem chodil, když jsme stonaly, a měl studené uši, když nám je kladl na rozpálenou hrud', se domníval, že je to otrava krve. (...) Za dva dny pro nás tatínek přišel, že prý nás chce maminka vidět. (...) Jakmile nás uviděla, obrátila se prudce obličejem do polštářů a dala se do usedavého pláče. Druhý den k ránu zemřela. (...) Bylo jí dvacet osm let. Jiříčkovi bylo šest a mně tři a půl.*“ (Fantlová, 2013, s. 25–26)

Fantlová v knize též popisuje, jak byl její otec ze smrti své manželky zarmoucen. Arnošt Fantl Betty, svoji manželku, miloval, a proto se rozhodl, že jeho život už nemá cenu. Pořídil si revolver a chtěl zabít nejdříve děti a pak i sebe. Ve chvíli, kdy pistolí mířil na malou Zdenku, usmála se na něj a on ztratil veškerou odvahu. Podle jejích slov to zařídila její maminka, která chtěla, aby děti dál žily. Její tatínek našel sílu dál žít a vždy Zdence připomínal: „*Sdělená radost je dvojitá radost – a sdělená bolest je poloviční bolest. A když na tebe padne největší zármutek, utop se v práci. V té je tvoje spása a záchrana.*“ (Fantlová, 2013, s. 27)

V poválečné době bylo normální, že muž si po smrti své manželky našel a vzal ženu jinou. To samé se stalo i ve Zdenčině rodině. Její tatínek si našel novou ženu. Nová maminka dětí se jmenovala Ella. Zdenka vzpomíná na to, když ji poprvé viděla. Dodnes si pamatuje, jaké měla šaty. Svatba se konala v červnu 1926 v Pardubicích. (Fantlová, 2013, s. 27–28)

Když bylo Zdence šest let, narodila se nové mamince Elle a Zdenky tatínkovi dcera. Malá Zdenka si představovala, jak se bude o sestřičku starat a vozit ji v kočárku. Její sny se zbortily v době, kdy si rodina najala privátní ošetřovatelku Gaube, která Zdence zakazovala se ke kolébce i přibližovat. (Fantlová, 2013, s. 30)

Zdenka zanedlouho však dostala úplně jiný impulz, začala chodit do školy. To se psal rok 1928. Fantlová vzpomíná na třídu, ale i na paní učitelku Annu Sedláčkovou, která jí dala základ veškerého vědění. Ve škole si Zdenka Fantlová našla i kamarádku Věru, která seděla vedle ní v lavici. Fantlová v knize vzpomíná na průvod Božího těla. Věrky maminka oběma dívkám ušila bílé šaty a dala jim do košíčku okvětní lístky růže. (Fantlová, 2013, s. 31–32)

Celou měšťanku prožila Zdenka se svojí kamarádkou Věrou. Byly to pro ni nejlepší roky života. Po měšťance ji čekal nástup na gymnázium. Fantlová také vzpomíná na velkou událost v jejich životě, což byla koupě auta. Dokonce si přesně pamatuje, co měl její tatínek na sobě. „*Tatínek si vzal šoférský úbor k tomu účelu zakoupený, včetně velkých šoférských brýlí vzadu na gumičku, přes ně šoférskou čepici a velké šoférské rukavice a manžetami až k loktům.*“ (Fantlová, 2013, s. 37) Fantlová si pamatuje i první vyjížďku. Bylo hezké nedělní odpoledne, ale najednou se přihnaly mraky a začalo pršet, celé auto se nahnulo a jedno kolo ulítlo do brambor. Zdenka a Jirka hledali kolo v bramborách a jejich tatínek ulítané šroubky. (Fantlová, 2013, s. 37)

Fantlová vzpomíná i na tak banální věci, jako bylo praní a sušení prádla. Dodnes si pamatuje, kam prádlo věšeli.

Zdenka Fantlová vzpomíná na přechod z měšťanky na gymnázium, největší změna byla, že ve třídě byli dívky a chlapci pohromadě. „*Každá z nás byla do některého z nich zakoukaná. Nebo jak se obecně říkalo: „Ta blbne za Pepíkem a ta zase za Frantou! Bud’ jsme se v lavicích hihňaly, nebo si posílaly tajná psaníčka.*“ (Fantlová, 2013, s. 39–40)

Když Zdenka Fantlová dospívala, tatínek poslal ji, její sestřičku a maminku do Jugoslávie k moři. „*Maminka nám k tomuto účelu dala ušít u místní švadleny paní Kuchlerové plážová pyžama. Každé dvě. Jedno bleděmodré, jedno růžové.*“ (Fantlová, 2013, s. 40) Též si pamatuje přesné položení hotelu. Před hotelem byla dlouhá promenáda. „*Po promenádě ale také chodil chlapec s červeným šátečkem u krku, na kterém měl na řemeni připevněn velký dřevěný tác a na něm barevné dobroty. Kandované ovoce, jablíčka v cukru, lízátka. Prodával je lázeňským hostům a při tom skandoval takový zvláštní zrýmovaný verš v řeči, která se sice podobala češtině, ale nebyla. Verš měl rytmus, ale žádnou melodii. Strašně se mi ten chlapec líbil. Měl černé oči a snědou pleť. Jmenoval se Rajko.*“ (Fantlová, 2013, s. 40–41)

Autorka popisuje i každoroční návštěvy u babičky z matčiny strany v Praze. Vzpomíná na ranní vstávání ještě za tmy, cestu vlakem i samotnou návštěvu. (Fantlová, 2013, s. 47–48)

5.2.2 Vzpomínky na dětství Violy Stern Fischerové

Autorka knihy Mengeleho děvče se původně jmenovala Rózsa Ibolya Stern (Růžena Viola, doslovně pak Růže Fialka). Po válce se přejmenovala na Violu Stern, později Fischerovou. Stern Fischerová se narodila 14. listopadu 1922 v Lučenci na Slovensku. Její maminka byla v domácnosti a její tatínek pracoval jako obchodní zástupce. Viola měla dva starší bratry – Alexandra a Juraje, zkráceně jim říkali Alex a Ďuri. (Stern Fischerová, 2017, s. 9, 17)

Stern Fischerová bydlela s rodinou v pronajatém bytě na Velké Begově ulici. V Lučenci podle odhadů žilo okolo 2200 Židů, jen asi padesát jich bylo ortodoxních, rodina Sternů se mezi ně nepočítala. Viola Stern Fischerová vzpomíná na to, když bydlela u maminy sestry. Violy maminka si totiž při porodu poranila ledvinu, a tak malá Viola nějakou dobu bydlela u matčiny sestry. Viola jí říkala hevešská maminka. Zpět ke své mamince se Viola vrátila až v šesti letech. (Stern Fischerová, 2017, s. 21, 23) Přestože s maminkou celých šest let nebyla každý den, vzpomíná na ni s láskou. „*Většinu času jsem trávila doma, kde jsem se cítila velmi dobře. Skoro nikam jsem nechodila. Starala jsem se o maminku. Byly jsme skoro jako kamarádky. Vařily jsme spolu, chodily na trh nakupovat, šily jsme šaty, vymýšlely různé stříhy a ozdoby. Milovala jsem ji a ona mě.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 23)

Viola Stern Fischerová vzpomíná na to, jak její tatínek hodně cestoval, aby všechny uživil. Nestaral se jen o svoje děti a manželku, ale peníze dával i své starší sestře, která byla vdova a měla čtyři děti, finančně vypomáhal i maminy sestře, která též přišla o manžela a měla jedno dítě. Dokonce se staral i o svou maminku, která chtěla, aby se o ni starala její snacha Helenka (matka Violy). Viola Stern Fischerová vzpomíná, jak babičce, která u nich bydlela, nosili pijavice, které jí pomáhaly na vysoký tlak. (Stern Fischerová, 2017, s. 24–25)

Viola Stern Fischerová chodila na židovskou základní školu a potom na gymnázium. V její rodině se zakládalo na vzdělání, jejího bratra přijali na medicínu do Prahy, za což byla rodina velmi ráda. Viola se po vzoru svého bratra chtěla stát také lékařkou. (Stern Fischerová, 2017, s. 25–26)

Lze říci, že s antisemitismem se Viola setkala ještě dávno před válkou, a to ve škole. „*S tím profesorem jsem i já měla jeden nepříjemný zážitek. Měl sice maďarské jméno, ale nikdy nezapomněl připomenout, že je Němec. A už před válkou nenáviděl Židy. Vyvolal mě k tabuli. Už pár dní mě tehdy pobolívaly zuby a celá ústa a držela jsem si před ústy kapesník. Jeho to*

tak rozčílilo, že mi jej vytrhl, utřel s ním tabuli a dal mi s ním políček na tvář. Bolelo to a on to věděl.“ (Stern Fischerová, 2017, s. 26)

Stern Fischerová se v knize zmiňuje o své první lásce. Bylo to v roce 1938, Stern Fischerová chodila do pátého ročníku na gymnáziu. *„Zamilovala jsem se. Ale ne do spolužáka. Můj idol, moje první láska, byl o deset let starší. Všechny spolužačky mi tu naši romantickou lásku záviděly. (...) Asi před třemi měsíci, pár týdnů před letními prázdninami, jsem byla s maminkou korzovat. Procházely jsme se a já najednou cítila, že se na mně někdo upřeně dívá. (...) Tak jsem poprvé uviděla Artura Markovicse.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 28–29)

Viola Stern Fischerová dále popisuje, že v roce 1938 nebylo běžné, aby se chlapci a dívky setkávali v cukrárně nebo na korze. Celý večer na něj ale musela myslet. Druhý den ho potkala na ulici. Popisuje, jak byla stydlivá a vlastně vůbec netušila, co si s náklonností muže počít. (Stern Fischerová, 2017, s. 31–32) Zanedlouho matka Artura navštívila Violinu matku, aby se zeptala, zda se mohou obě jejich děti setkat. Netrvalo dlouho a v neděli se setkali za přítomnosti paní Sternové a paní Markovicsové v cukrárně. (Stern Fischerová, 2017, s. 35–36)

Stern Fischerová celkem podrobně popisuje první schůzku s Arturem Markovicsem, celým popisem situace se prolínají emoce štěstí, ale i obav. Stern Fischerová se zmiňuje i o pozvání na tanec do hotelu Pannonia. Její otec nejdříve protestoval, pak nakonec dceru pustil. Právě zde autorka poukazuje na vztah její maminky s tatínkem, píše, že byl velmi vřelý a láskyplný. Stern Fischerová píše i o přípravách na onen tanec, kde se do sebe zamilovali. *„Nemohla jsem si vzít stejný kostýmek jako minule, a tak jsme už týden s maminkou doma šily šaty, ve kterých půjdu s Arturem tancovat. Byly z organzy barvy fialek – lehoučké jako vánek a sukně se ladně vlnila díky ní. (...) Do vlasů jsem si nad levé ucho zastrčila hřebínek s umělými fialkami.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 52)

Po návštěvě Pannonie se Viola s Arturem každý den vídali. Avšak zanedlouho nastal konec prázdnin a pár se musel rozloučit. *„Tatínek si přál, abych se plně věnovala škole a pomáhala mamince, a tak jsem se nyní smutně procházela s Arturem parkem a měla slzy na krajíčku. (...) „Lily, prosím tě, nebuď tak smutná. Vždyť se neloučíme navěky,*“ začal Artur a povzbudivě se na mě usmál. (...) *„Lily, nikdo mě v Praze nečeká. Nemám žádnou známost, které bych se musel zpovídat nebo bych jí musel něco vysvětlovat.*““ (Stern, Fischerová, 2017, s. 56–59)

Stern Fischerová popisuje vztah s Arturem Markovicsem i dále. Zmiňuje se, že ji jednou navštívil i ve škole. Došel za ředitelem a požádal ho, aby Violu odvedl ze třídy. Pro mladou

Violu byl tento skutek velmi romantický, opět Fischerová popisuje emoce, které prožívala v danou chvíli. Stern Fischerová v knize též píše o dopisech, které jí Artur z Prahy posílal. (Stern Fischerová, 2017, s. 66–67) Stern Fischerová věnuje mnoho stran rozebíráním vztahu s Arturem. Určitě to čtenáře lépe vtáhne do děje a dokáže se do mladé Violy vcítit.

5.2.3 Dětství Eddieho Jaku

Eddie Jaku se jako jediný nenarodil v Československu, ale 14. dubna 1920 v německém Lipsku. Jmenoval se Abraham Salomon Jakubowicz, zkráceně mu říkali Adi, v angličtině Eddie. Jaku byl z milující rodiny, kam patřil jeho otec Isidore a jeho matka Lina. Jeho otec byl hrdým občanem Německa, přestěhoval se sem z Polska. Jeho otec za 1. světové války pracoval v továrně a vyráběl těžké zbraně. Jaku měl ještě mladší sestru Johannu. (Jaku, 2021, s. 15–16)

Jaku vzpomíná na zoologickou zahradu s velkým počtem lvů. Tato zoo byla od jeho domu vzdálená pět minut chůze. Taký vzpomíná na velké obchodní veletrhy, které se ve městě konaly dvakrát do roka, kam ho jeho otec brával. (Jaku, 2021, s. 17)

Jaku vzpomíná i na kamna, na kterých jeho babička vařila. „*Vařila na velkých kamnech na dřevo, která vyhřívala celý dům. Důmyslný systém trubek se táhl domem tak, aby se využilo veškeré teplo a kouř byl zároveň bezpečně vyveden ven. Když jsme se vraceli z venku promrzlí, sedali jsme si ke kamnům na polštáře, abychom se zahřáli. Měl jsem psa, malé štěňátko jezevčíka, který se jmenoval Lulu a který se mi během chladných nocí vždy stočil na klíně do klubička. Tech nocí jsem si opravdu vážil.*“ (Jaku, 2021, s. 18)

Jaku více na své dětství jako radostné období nevzpomíná. Dále čtenářům předkládá spíše negativní záležitosti. Zmiňuje se o německé ekonomice v troskách. „*Vítězní Spojenci požadovali na reparacích víc peněz, než kdy Německo mohlo splatit, a 68 milionů lidí tím trpělo. Byl nedostatek jídla a paliva a čím dál větší chudoba, kterou hrdý německý lid těžce nesl. (...) Matka nachodila mnoho kilometrů na trh, aby mohla vyměnit kabelky a oblečení, které nastrádala za lepších časů, za vajíčka, mléko, máslo nebo chleba. Na mé třinácté narozeniny se mě otec zeptal, co bych si přál, a já jsem ho požádal o šest vajec, pecen světlého chleba, který se těžko sháněl, protože Němci mají radši žitný, a ananas.*“ (Jaku, 2021, s. 19–20)

V Německu byla situace jiná než v Československu. Hitler se k moci dostal už v roce 1933 a okamžitě začal ukazovat na Židy jakožto nepřátele. V tomto roce byl Jaku vyloučen z gymnázia. „*Chodil jsem do výborné školy v krásné budově s názvem 32 Volksschule. Ležela*

kilometr od domova, pěšky jsem k ní došel za patnáct minut. Pokud nebyla zima. (...) V roce 1933 jsem se dostal na druhý stupeň střední školy a začal jsem chodit na Lipské gymnázium. Kdyby se dějiny ubíraly jiným směrem, studoval bych tam až do osmnácti, ale tak tomu být nemělo. Jednoho dne jsem dorazil do školy a řekli mi, že už tam nemůžu dál pokračovat – vyhodili mě, protože jsem Žid. To bylo pro otce nepřijatelné, byl tvrdohlavý a měl v Lipsku vlivné známé. Rychle proto přišel s novým plánem, jak mi zařídit vzdělání. (...) Dostal jsem falešné doklady a s pomocí rodinného přítele jsem byl zapsán na Jete rund Shearer, strojírenskou školu v Tuttlingenu daleko od Lipska směrem na jih. V té době to bylo epicentrem strojírenství, dodávalo jemnou mechaniku do celého světa.“ (Jaku, 2021, s. 21–22)

Řešení, které otec Eddieho zvolil, nebylo neobvyklé, ale většinou se muži snažili falešné doklady sehnat pro celou rodinu. Eddie Jaku se do školy zapsal pod falešným jménem Walter Schleif. Podle dokladů byl německý sirotek, s rodinou se nemohl často vídat, bylo to příliš nebezpečné. Od třináct do osmnácti let Jaku nebyl téměř v kontaktu s rodinou, občas si psali dopisy, někdy si zavolali. Poslední roky studia Jaku pracoval ve firmě, která vyráběla rentgenová zařízení. Následně byl vybrán do odborového svazu a vyznamenán jako nejlepší učeň. Bohužel u této příležitosti chyběli jeho rodiče. (Jaku, 2021, s. 23–26)

5.2.4 Vzpomínky Miloše Picka na dětství

Miloš Pick se narodil 16. srpna 1926 v Libáni u Jičína. Měl ještě sestru Soňu. Jeho otec vlastnil malou soustružnickou továrnu, kterou podědil po svém otci. Pick vzpomíná, že jeho maminka si velmi přála vilu. Tu jí její manžel postavil v roce 1937 a po čtyřech letech jim ji sebrali Němci. (Pick, 2010, s. 15)

Pick popisuje školu, kam chodil. Později ji musel kvůli Němcům opustit. *„Chodil jsem nejprve do střední školy, do reálky v Jičíně – až do tercié. Z rasových důvodů mě pak z reálky v roce 1940 vyhodili, takže jsem nejdříve byl na učení v závodě svého otce. Pak i učení bylo z rasových důvodů zakázáno, tak jsme dělali na různých nádenických pracích v Libáni, například postřikování stromů, a nakonec jsme nakládali vagony na nádraží.“* (Pick, 2010, s. 15)

Pick vzpomíná na mladého učitele Standu Krause, který byl v 1. světové válce záložním podporučíkem, pamatuje si, jak se s ním celá třída loučila, když odcházel do Polska. *„To byl v našich dětských očích hrdina, na něhož jsem v těžkých chvílích vzpomněl nejednou.“* (Pick, 2010, s. 16–17)

Pick v knize na dětství téměř nevzpomíná, jen na začátku se zmiňuje o své rodině a škole, pak přechází do roku 1938, kdy byly obětovány Sudety.

Všichni čeští/slovenští autoři memoárů se narodili v době první republiky. Jediný Eddie Jaku se narodil v Německu, v tzv. Výmarské republice. Československo, potažmo první republika, vzniklo 28. října 1918. První roky ČSR nebyly vůbec dobré, narůstala nezaměstnanost, propouštět začali i podnikatelé jako Tomáš Baťa. Též vzrůstaly ceny potravin a služeb, byl zaveden přidělový systém. Až později se začalo ČSR dařit. (Kárník, 2000, s. 49–53)

Pracující měli jistou osmihodinovou pracovní dobu, nezaměstnaní pobírali podporu v nezaměstnanosti. Lidé byli šetrní, do práce chodil většinou jen muž, který živil celou rodinu. Velké rozdíly byly v jednotlivých částech ČSR, bylo důležité, do jaké rodiny se děti narodily. Díky tomu se vytvářel rozdílný životní styl. Největší skupinu obyvatel tvořila střední vrstva (úředníci, kvalifikovaní dělníci, učitelé, lékaři, ...), nižší vrstva se skládala z nekvalifikovaných dělníků, služek apod., naopak vyšší vrstva se skládala z bohatých podnikatelů, velkostatkářů atd. Letní dovolenou rodiny trávily u známých, v levných penzionech nebo doma v soukromí, až později se začalo jezdit k moři do Jugoslávie. (Čapka, 2010, s. 104–105)

Do střední vrstvy z pamětníků patřila Viola Stern Fischerová i Zdenka Fantlová. Otec Violy byl obchodním cestujícím, dokázal však vydělat tolik peněz, že pomáhal ostatním členům rodiny. Zdenky otec vlastnil malý obchod, který vzkvétal a rodina si mohla dovolit letní dovolenou v Jugoslávii. Naopak Miloš Pick patřil do vyšší vrstvy, jeho otec vlastnil firmu, která prosperovala. Mezi Židy a Čechy a Slováky není žádný rozdíl v běžném životě, Židy i Čechy, Slováky najdeme v nižší vrstvě, ale i v té vyšší.

Velké oblibě se za první republiky těšil tenis, lyžování a hokej, v zimě děti bruslily na rybnících, v létě byly oblíbené plovárny či rybníky. (Čapka, 2010, s. 105–106) Opět nebylo výjimkou, že se při těchto spotech potkávali Židé a ostatní obyvatelé, antisemitismus nebyl v této době rozšířen.

Co se týká školství, pro malé děti existovaly mateřské školy, následovala povinná školní docházka, odkud děti mohly jít na gymnázium nebo odborné školy. Dívky si často vybíraly rodinné školy, kde se učily domácím pracím (praní, vaření apod.). (Čapka, 2010, s. 106) Stejně jako české rodiny, i židovské dbaly na vzdělání, děti posílaly na gymnázia nebo odborné školy. Pokud rodina měla peníze, děti často posílala na vysokou školu. Rodiny smýšlely téměř stejně.

V Německu naopak vznikla v roce 1918 Výmarská republika, po bouřlivých začátcích se republika stabilizovala, ale následně přichází k moci Adolf Hitler. Před nástupem Hitlera se republika daří, vzrůstá počet obyvatel. Některé oblasti zažívají velkou vlnu modernizace, rozšiřují se města, lidé se stěhují z vesnic do měst. Též vzrůstají firmy jako Siemens. Lidé jsou i tak roztrženi na několik sociálních vrstev, nižší vrstva bydlí v přeplněných domech s téměř žádným sanitárním zařízením. Naopak vyšší střední vrstva si žije ve velkých a prostorných bytech. Co se týká střední vrstvy, ta žila na pomezí obou, patřili sem různí úředníci, funkcionáři, obchodníci atd. (Fulbrook, 2010, s. 21–23) Do střední vrstvy patřil i Eddie Jaku, jeho otec vlastnil továrnu, takže rodina netrpěla hladem ani ničím jiným. Do střední vrstvy patřilo za Výmarské republiky nejvíce lidí. Proto rodina Jaku ničím nevybočovala.

Poté v Německu v důsledku placení reparací a financování sociálních nákladů dochází k obrovské inflaci. Lidé, kteří žili z úspor a státních příspěvků, byli na pokraji chudoby. (Fulbrook, 2010, s. 34–35) Ačkoli Jaku patřil do střední vrstvy, i jeho rodina se potýkala s finančními problémy a jeho matka rozprodávala drahé oblečení a doplňky, aby si mohli koupit jídlo.

5.3 Židovské svátky a kuchyně

Židovské náboženství se jmenuje judaismus. Židé věří, že existuje jediný Bůh, který stvořil svět a dal lidem Tóru (zákon). V Jeruzalémě stály kdysi dva velké chrámy, první postavil Šalamoun a byl zničen Babyloňany. Druhý chrám byl postaven na stejném místě a opět zničen, tentokrát Římány v roce 70. Později se začaly stavět synagogy jakožto místo, kde se Židé mohou modlit. Rabíni jsou pak učiteli judaismu a zástupci židovské komunity. (Steele, 2018, s. 11)

Kolem Velikonoc Židé slaví Pesach a na podzim Jom Kipur. Pesach je svátek, kdy Židé oslavují Mojžíšovo vyvedení lidí z egyptského zajetí. Symbolem tohoto svátku je maces, což je nekynutý chléb, který připomíná právě odchod z egyptského zajetí. Lidé odcházeli v takovém spěchu, že těsto nestačilo vykynout. Pesach je čistě rodinný svátek. Oslavy trvají celkem týden a začínají sederovou večeří. (iRozhlas, 2014)

V rámci Jom Kipur si Židé připomínají dvě události, Bůh odpustil Izraeli zhotovení zlatého telete a Abrahám se v tento den nechal obřezat, a tak uzavřel smlouvu s Bohem. V tento den si Židé připomínají ono odpuštění a pokání. Na Jom Kipur se Židé postí, půst trvá od večera do noci následujícího dne. (Radiožurnál, 2012)

Mezi další tradice Židů patří Šabat, což je den odpočinku. Šabat připadá na sobotu a věřící nesmí pracovat, cestovat, dokonce ani řídit auto nebo kouřit. Židé dále ctí i chanuku, což je svátek zasvěcení. Tento svátek připadá většinou na prosinec a celkem trvá osm dní. Každý den Židé zapalují na osmiramenném svícnu jednu svíčku. Často se ve spojitosti s Židy mluví o košer jídlu. Košer je soubor pravidel, která se týkají konzumace jídla. Židé totiž mohou jíst jen „čistá zvířata“, která jsou zabita daným způsobem. Maso se musí zbavit krve a masitá a mléčná jídla se nesmí jíst dohromady. (Emmert, 2018, s. 11)

A v neposlední řadě i bar micva (syn příkazu) / bat micva (dcera příkazu). Jde o náboženský rituál, který se koná už od středověku. Jde o jakýsi přechod z dítěte v dospělého člověka. Chlapec po 13. roku věku a dívka po 12. roku věku jsou už natolik vyspělí, že by měli dodržovat Boží zákony. Obřad se většinou koná v synagoze, chlapec poprvé předčítá z Tóry a obdrží tfilin a dívky jsou seznámeny s židovskými zákony a tradicemi. (Holocaust, 2011)

5.3.1 Praktikování v rodině Zdenky Fantlové

V Rokycanech žilo jen několik židovských rodin. Na první pohled byste je od ostatních vůbec nepoznali. Každý chodil do práce, mluvili česky, nad nikým se nepovyšovali, děti chodily do školy.

Židé i v Rokycanech drželi svoje židovské svátky. Rozdíl byl v náboženských svátcích. Křesťané o Vánocích měli doma stromeček a chodili do kostela na půlnoční a o Božím těle do průvodu. Židé místo kostela chodí do synagogy. (Fantlová, 2013, s. 35)

Na Jom Kipur vzpomíná Fantlová takto. „*O Jom Kipur, kdy se každý měl postít, bylo zvykem nosit maminkám do modlitebny čerstvé jablko, propíchané hřebíčkem, které pak silně vonělo. Na to jsem se taky každý rok těšila, abych mohla dělat ze hřebíčku všelijaké umělecké vzory. K jablku se čichalo a mělo za účel neomdlívat z hladu.*“ (Fantlová, 2013, s. 36)

5.3.2 Židovství v rodině Sternů

V Lučenci, kde rodina bydlela, žili převážně neologičtí Židé. Při sčítání lidu dokonce uváděli, že se hlásí k izraelitskému náboženství, nikoli k židovskému. Stern Fischerová se zmiňuje i o velmi pokrokovém rabínu, který měl za manželku křesťanku a jeho švagr byl katolickým knězem. (Stern Fischerová, 2017, s. 21–22)

Stern Fischerová se zmiňuje o kupování míst v synagoze. „Navzdory tomu, že jsme nikdy neměli peněz nazbyt, podařilo se mu potajmu naspořit dostatek na to, aby mamince mohl koupit dobré místo v synagoze. Místa se kupovala.“ (Stern Fischerová, 2017, s. 24)

Dále taky píše o košer kuchyni a ctění jednotlivých židovských svátků. „Maminka svétla svátky, ale košer kuchyni už ne. Neměli jsme oddělené nádobí na masitá a mléčná jídla a jídávali jsme i vepřové maso. (...) Židovskou víru jsme ctili. Každý pátek maminka zapalovala svíčky na menoru (sedmiramenný svícen), ctili jsme šabat a dodržovali všechny velké židovské svátky jako chanuku, Jom kipur, pesach, purim a ostatní.“ (Stern Fischerová, 2017, s. 22, 25)

5.3.3 Židovská víra v rodině Eddieho Jaku

V rodině Eddieho Jaku se všichni považovali primárně za Němce, až pak za Židy. „Na náboženství nám nezáleželo tolik jako na tom, abychom byli spořádanými občany našeho Lipska. Drželi jsme tradice a svátky, ale naše oddanost a láska patřily Německu.“ (Jaku, 2021, s. 16)

Jaku se zmiňuje i o košer jídlu a dalších svátcích. „Sám jsem nebyl příliš věřící, ale do synagogy jsme chodili pravidelně. Vařili jsme košer kvůli mamince, která chtěla dělat všechno co nejtradičněji kvůli babičce, své matce, která s námi bydlela a byla velmi pobožná. V pátek jsme se vždy scházeli kvůli šábesu (šabatové večeři), modlili se a jedli tradiční pokrmy, které s láskou připravovala babička. (...) Každý pátek večer před šábesem upekla matka tři nebo čtyři kusy chaly, výjimečného, lahodného sladkého chleba z vajec a mouky, který jsme jedli při zvláštních příležitostech.“ (Jaku, 2021, s. 18)

Dále popisuje i bar micva, který byl již poznamenán Hitlerovou mocí nad Německem. „To mi bylo třináct a podle tradice nadešel čas na můj bar micva, starodávný náboženský obřad k oslavě dospělosti. (...) Za jiných časů by se konala v impozantní velké lipské synagoze, to však po nástupu nacistů k moci nebylo povolené. Místo toho se můj bar micva konal v malé synagoze tři sta metrů od domova. (...) Uspořádali jsme náboženský obřad se zapalováním svíček a modlitbou za rodinu i zesnulé. Podle židovské tradice jsem byl po obřadu považován za muže, zodpovědného za své činy.“ (Jaku, 2021, s. 20–21)

5.3.4 Víra v rodině Picků

Pick uvádí, že rodina byla bez vyznání. Po 1. světové válce se rodina rozhodla z židovské náboženské obce vystoupit. „(...), ale myslím si, že máma dál věřila, aspoň když bylo za války

zle, tak se někdy modlila. Táta, ten asi skutečně byl přesvědčeným ateistou, u něj to byla spíš francouzská racionalistická filozofie a víra ve spravedlnost a to mi asi zůstalo. Ne víra v páneboha, ale pravda a spravedlnost je pro mne svatá.“ (Pick, 2010, s. 16)

Podle Miloše Picka byly děti vychovávány nenábožensky a v duchu sokolského podkrkonošského nacionalismu, který byl zaměřen proti Hitlerovi. Pick dokonce ani nevěděl, co je Žid, až do chvíle, kdy mu tak děti ze školy začaly nadávat. (Pick, 2010, s. 16)

V ČSR se k římskokatolickému vyznání hlásilo téměř 89 % obyvatel, k evangelíkům necelé 2 % a k židovství se jen v Praze přihlásilo téměř 9,5 % lidí. (Kárník, 2000, s. 315) Židé mohli být za první republiky považováni za národnostní menšinu a též za náboženskou menšinu. Při sčítání obyvatel v roce 1921 se ale většina Židů nehlásila k židovské národnosti, ale k československé. Židé se velmi dobře začlenili do společnosti, dodržovali svoje zvyky a tradice, ale nijak tím „neobtěžovali“ okolí. (Holocaust, 2019) Třeba Zdenka Fantlová šla do průvodu, který byl čistě křesťanskou záležitostí, nikomu z křesťanů ani Židů to nevadilo. Obě tyto části společnosti žily v míru.

Německo se po válce ocitá ve střetu katolicismu a protestantismu. Obě tyto komunity měly svoje vlastní odbory na pracovišti, pěvecké a cyklistické kluby atd. Židovství bylo upozaděno, ale zatím nebylo nijak trestáno. (Fulbrook, 2010, s. 23, 39–40)

5.4 Začátek německé moci

Začátek německé moci nad Československem můžeme spatřovat v zabrání Sudet. Sudety byly pohraniční území na hranicích s Německem a Rakouskem. Žilo zde cca 3,5 milionu německy mluvících lidí. Právě jejich nároky na sebeurčení byly největší problém mezi Němci a Čechoslováky. Plán tzv. Blitzkrieg s Československem představil Hitler na mnichovské konferenci. Tato konference začala 29. září 1938 a byl na ní přítomen Hitler, Mussolini, Daladier a Chamberlain. Zástupci těchto států podepsali deklaraci, která stanovovala čas, kdy se bude československé obyvatelstvo evakuovat ze Sudet. Nicméně konečné ujednání donutilo Československo odevzdat Němcům skoro 30 000 km² území, 2,8 milionu sudetských Němců a 800 000 Čechoslováků. (McDonough, 1. díl, 2022, s. 229, 233, 305, 345–346)

Němci upevňovali svou moc i skrz násilí, příkladem je křišťálová noc. Křišťálové noci předcházela činnost polského Žida Grynszpana na Němce. Grynszpan ve Francii zastřelil německého diplomata Ratha. Němci se tohoto činu chytli a vyburcovali ostatní německé obyvatele k zásahu

proti Židům. 9. listopadu, v den, kdy Rath podlehl zraněním, Goebbels pronesl proslov, kde zmínil, že Žid zabil Němce a vybízel Němce k násilí proti Židům. Události, které následovaly v noci z 9. na 10. listopadu 1938, známe dnes pod pojmem křišťálová noc. V tuto noc byly zapalovány synagogy. Obchody, které vlastnili Židé, byly vyrabovány. Důstojníci gestapa měli být též připraveni zatknout až 30 000 Židů. Většina z nich pak skončila v koncentračních táborech. Hitler následně rozhodl, že je nutné zavést další opatření, která budou Židy diskriminovat. Též byli Židé donuceni zaplatit veškeré škody, které byly během křišťálové noci způsobeny. Jednalo se o tzv. kajicnickou daň a na této dani Židé zaplatili téměř miliardu říšských marek. Nejvyšší představitelé také odsouhlasili, že pojišťovny zaplatí vzniklé škody státu, nikoli pojistitelům a od 1. ledna 1939 Židům bylo zakázáno vlastnit firmu nebo se živit řemeslem. (McDonough, 1. díl, 2022, s. 352–359)

Další rána pro Čechoslováky byla jistě okupace v 1939. Hitler chtěl vyřešit otázku Československa jednou provždy, nestačily mu pouze Sudety. 13. března byli k Hitlerovi přivoláni odvolaný slovenský premiér Jozef Tiso a bývalý ministr zahraničí Ferdinand Ďurčanský a chtěl vědět, zda chtějí mít samostatné Slovensko. Den poté Tiso vyhlásil samostatný Slovenský stát. Emil Hácha poté okamžitě požádal Hitlera o přijetí. Hitler nechal Háchu velmi dlouho čekat v přijímací hale, teprve ve čtvrt na dvě ráno byl Hácha spolu s ministrem zahraničí Chvalkovským povoláni za Hitlerem. Hitler Háchovi oznámil, že zítra v šest hodin ráno německá vojska vstoupí do Československa, též Háchovi řekl, že jakýkoli odpor je zbytečný. Hácha byl pod tlakem donucen podepsat listinu, která schvalovala začlenění Čech a Moravy pod Velkoněmeckou říši. 15. března německá armáda překročila hranice Čech, Němci získali další území bez prolití krve. (McDonough, 1. díl, 2022, s. 375–382)

5.4.1 Vzpomínky Zdenky Fantlové

Stejně jako mnozí ostatní si i rodina Fantlu myslela, že se jim v Československu nemůže nic stát. Věřili, že Hitler žádnou další válku nezahájí. Jak šel čas, Hitlerova moc neustále sílila. Fantlová vzpomíná, jak s rodinou poslouchali rádio, kde promlouval Hitler. Její maminka začala mít z Hitlera obavy, její tatínek byl optimistický, nemyslel si, že by mohlo Německo zabrat Československo. To byl možná důvod, proč rodina nikdy neemigrovala. (Fantlová, 2013, s. 51–52)

Rok 1938 byl pro Fantlovou i zčásti úsměvný. Její maminka ji poslala ke své sestře Irmě do Kolína. Když šla jednou hrát tenis a na kurtě zůstala o něco déle, neměla způsob, jak dostat

domů, a odvezl ji pan Mandelík. Pan Mandelík byl z velmi zámožné rodiny a všichni si už představovali svatbu. (Fantlová, 2013, s. 52–54)

Takto si Fantlová pamatuje září 1938, kdy byly Československu odebrány Sudety.

„Hitler si umanul, že chce naše Sudety, že patří jemu. Pohrozil, že si je vezme násilím, když je naše republika dobrovolně nevydá. Nevydala. Byla mobilizace. Národ se postavil na odpor proti Hitlerovi a jeho armádě. Tatínek se s řadou dalších vlastenců přihlásil dobrovolně do vojska. A pak přišel Mnichov. Nikdo nemohl uvěřit, že nás naši spojenci a Anglie zaprodali.“ (Fantlová, 2013, s. 55)

Takto popisuje příjezd německých vojáků v roce 1939 Fantlová. *„Rozhrnuli jsme záclony v jídelně a oknem v prvním patře jsme viděli divnou podívanou. Ulicí pod námi se valila jak povodeň – německá armáda. (...) Nikdo nepromluvil. Zamrazilo mě po těle divnou předtuchou něčeho zlého a neznámého, co nás čeká.“* (Fantlová, 2013, s. 62)

I v této nelehké době Fantlová vzpomíná na svou další lásku, mladého Arnošta Levita, který se s rodinou, po zabrání Sudet, přestěhoval k nim do města. Jelikož do sebe byli zamilováni, chtěli spolu strávit noc. Zdenky kamarád jim nabídl, že mohou přenocovat ve mlýně. Samozřejmě to bylo trestné, Židé nesměli opouštět hranice města ani sundávat hvězdu z oblečení. *„Najednou ze zatáčky proti nám vyjelo německé otevřené vojenské auto a v něm čtyři esesmani v uniformách. Dech se nám zastavil. Co bude teď? Zadrží nás? (...) Budou chtít vidět naše legitimace? Měli jsme štěstí. (...) Auto projelo těsně kolem nás a velkou rychlostí uhánělo dál. (...) Najednou proti nám, na úzké cestě, německý důstojník na kole. Prudce před námi zastavil, zvedl ruku a hlasitě zvolal: „Halt.“ Nebylo úniku. Cítili jsme, že je s námi konec. Zastavili jsme, seskočili z kola a já jsem před něj předstoupila. Za nás za všechny. Podívala jsem se mu beze strachu do obličeje, jako člověk, který už nemá co ztratit. „Jak je daleko tady odtud do města?“ zeptal se docela normálním hlasem. (...) Tentokrát jsme měli namále. Sedli jsme si na mez, abychom se uklidnili.“* (Fantlová, 2013, s. 74–75) Nakonec všichni dojeli na místo, aniž by je kdokoli legitimoval. Fantlová sama dodává, že tato cesta byla velmi riskantní.

5.4.2 Vzpomínky Violy Stern Fischerové

Ačkoli Lučenec byl na Slovensku, po mnichovské dohodě a vytvoření samostatného Slovenského státu, byl Lučenec připojen k Maďarsku. *„Hned jak jsme vyšly na ulici, bylo jasné, že dnešek bude výjimečný. Lidé z oken vyvěsili maďarské vlajky, na Masarykově ulici stála přes*

celou širokou cestu vysoká slavobrána. (...) Na jejím štítě byl z obou stran tento nápis: Losonc 1938 november (Lučenec listopad 1938) Pod tím: Éljen Horthy! (Ať žije Horthy). Na dalším řádku: Indent vissza (Všechno je zpět).“ (Stern Fischerová, 2017, s. 75)

Stern Fischerová poměrně barvitě popisuje příjezd maďarských vojáků a nadšení obyvatel. Obsazování části Slovenska maďarskou armádou trvalo od 5. do 10. listopadu 1938. Již 11. listopadu se stalo něco, co Stern Fischerová nečekala. Všem, kteří uvedli při sčítání lidu slovenskou národnost, četníci zaklepali na dveře a museli se co nejrychleji sbalit. Poté je odvedli. Podle Violina tatínka takto odvedli na tři tisíce Slováků. (Stern Fischerová, 2017, s. 78–79)

Stern Fischerová vzpomíná na tuto dobu takto. *„Život plynul dál a my jsme žili. (...) I s Ďurim jsme mohli ještě chodit do školy. Vyměnili nám učitele. Za maďarské. Všechny Čechy a Slováky vyhnali. Ve třídě se objevil portrét Horthyho a text maďarské hymny. Museli jsme ji zpívat na začátku každého vyučování. Maďarizace byla rychlá a tvrdá (...).“ (Stern Fischerová, 2017, s. 80)*

5.4.3 Vzpomínání Eddieho Jaku v knize *Nejšťastnější muž na Zemi*

Jaku se v listopadu 1938 rozhodl překvapit svoji rodinu návštěvou. Jelikož neměl přístup k novinám, zažil na vlastní kůži křišťálovou noc. *„Zůstal jsem vzhůru a naslouchal dalekým pouličním zvukům. Neměl jsem tušení, že na druhém konci města mezitím jedna po druhé hořely synagogy. Nakonec jsem usnul vyčerpaním. V pět ráno mě vzbudila rána prokopnutých dveří. Dovnitř se prodralo deset nacistů, vytáhli mě z postele a přísahám, málem mě ubili k smrti. Po chvíli jsem měl pyžamo nasáklé krví. Jeden z nich popadl bajonet, usekl mi rukáv a začal mi vrývat do kůže hákový kříž. (...) Ale nepřišli mě zabít, jen zmlátit a ponížit. Po prvním útoku mě násilím vytáhli ven na ulici a donutili mě dívat se, jak srovnávají se zemí náš dvě stě let starý dům, ve kterém po celé generace vyrůstala naše rodina. V tu chvíli jsem přišel o důstojnost, svobodu a víru v lidskost.“ (Jaku, 2021, s. 32–33)*

Jaku byl poté odvezen s dalšími muži do Buchenwaldu. Po příjezdu byl Jaku ihned odvezen do nedaleké nemocnice kvůli zraněním, které utrpěl minulou noc. Za několik dní zdravotníci dospěli k závěru, že se Eddie Jaku může vrátit zpět do tábora. (Jaku, 2021, s. 37–38)

Buchenwald, česky Bukový les, leží ve spolkové zemi Durynsko, nedaleko Výmaru. Tábor byl zřízen v roce 1937. Koncentrační tábor byl zprvu zřízen pro politické odpůrce režimu,

později sem nacisté umísťovali i tzv. asociály, Romy, Svědky Jehovovy, homosexuály a Židy. Buchenwald měl i několik pobočných táborů, všude lidé museli snášet velmi kruté zacházení. Byli nasazováni na fyzicky těžkou práci, byli mučeni, museli se podrobit lékařským experimentům. Tábořem odhadem prošlo 280 000 lidí nejrůznějších národností a na 56 000 z nich tady i zemřelo. (Památník Terezín)

Buchenwald v roce 1938 Jaku popisuje takto. „*Když jsme dorazili do tábora, nebyl na tak velký počet vězňů připravený. Nebyly tam žádné noclehárny ani baráky, tak nás nahnali do obrovského stanu, ve kterém jsme spali na zemi do té doby, než se vyřešilo ubytování. (...) Nyní se běžné jídlo skládalo z misky rýže a dušeného masa. (...) Nedostali jsme lžice, museli jsme jíst rukama. Nebylo by to tak zlé, kdyby nevládly tak nehygienické podmínky. Neměli jsme žádný toaletní papír, museli jsme se utírat jakýmkoliv hadrem, který jsme našli, nebo rukou. Neměli jsme ani pořádný záchod. Místo něj jsme chodili na obrovské latríny, do kterých byly vyřezané otvory, a někdy nás nutili chodit až v pětadvaceti mužích najednou. (...) Dostávali jsme výprask za maličkosti. Jednoho dne mě zbičovali, protože jsem zaspal budiček k nástupu na sčítání. Jindy jsem dostal obuškem za nezastrčenou košili.*“ (Jaku, 2021, s. 39–41)

Jaku v knize též popisuje, jak nacisté zpočátku řešili přelidnění v táboře. „*Nacisté hráli každé ráno strašlivou hru. Otevřeli bránu a pustili dvě stě až tři sta lidí. Poté, co ti chudáci ušli třicet nebo čtyřicet metrů, ozvaly se samopaly. Postříleli je jako zvířata. Svlékli těla, dali je do pytlů a poslali domů s dopisem: „Váš manžel/bratr/syn se pokusil o útěk a zemřel při něm.“ Kulka v zádech sloužila jako důkaz.*“ (Jaku, 2021, s. 41)

Jaku se po šesti měsících z Buchenwaldu dostal pryč, a to díky bývalému spolužákovi, který byl strážce SS právě v Buchenwaldu. Jaku poté podepsal smlouvu, ve které se zavázal k práci v továrně na letadla. (Jaku, 2021, s. 42–45)

Otec měl Eddieho Jaku odvézt do Dessau, kde měl pro Němce pracovat. Jeho otec se ale rozhodl jinak a zamířil na hranice s Belgií. Chtěli emigrovat, byla to jejich jediná šance na přežití. Díky pašerákovi se jeho rodina dostala do Bruselu. (Jaku, 2021, s. 49–52)

Stejně jako rodina Eddieho Jaku smýšlelo i mnoho dalších. Mezi lety 1933 až 1939 se z Německa odstěhovala polovina Židů, která tam bydlela. Jak opatření proti Židům sílila, tím více lidí emigrovalo. Židé nejčastěji odcházeli do Palestiny, Spojených států amerických a ostatních evropských zemí, kde nacisté neměli moc. (Holocaust, 2019)

5.4.4 Vzpomínky v knize *Naděje se vzdát neumím*

Miloš Pick vzpomíná v knize na mobilizaci v roce 1938. V rámci mobilizace narukoval i jeho strýc Olda z Jaroměře. Dost dobře si pamatuje na odhodlání Čechoslováků, za žádnou cenu se nechtěli vzdát. „*O to větší byl potom úděs nad mnichovským diktátem a kapitulací. (...) Najednou, jako by se zhroutil celý svět a namísto stupňované extáze nadšení a nadějí přišla hysterie zrazených a oklamanych. Pád z výšin přísah věrnosti první republiky až na dno hanby druhé republiky.*“ (Pick, 2010, s. 17)

Pick vzpomíná na atmosféru, kdy se slavilo výročí založení Československa. „*Československé trikolory na četných prsou 28. října 1939 – víc v Jičíně než v Libáni – byly nejen prvním hromadným protestem proti hitlerovské německé okupaci.*“ (Pick, 2010, s. 18)

Pick se též zmiňuje o tom, že jeho otec měl možnost na začátku německé nadvlády uprchnout. Měl na Západě zamrzlé pohledávky, nebylo to mnoho peněz, ale do začátku by mu to stačilo. Jeho otec ale nikdy nad emigrací ani nepřemýšlel. (Pick, 2010, s. 18)

Za druhé republiky se situace ve společnosti proměňuje, je zakázána řada divadelních her (např. Bílá nemoc, Golem, Král se baví apod.). Všude po republice jsou zabavovány antifašistické letáky, ve stáncích se prodávají pouze říšské noviny. Čechům se v této době nevede dobře. Nebylo výjimkou, že Němci surově bili občany za tak malicherné věci, jako bylo zpívání českých písní. (Cílek, 2018, s. 34–35, 48) Život Židů, Čechů a Slováků se zhoršuje. Společnost žije v každodenním strachu o svůj život. Židé jsou na tom o trochu hůře, ale v této době jim nehrozí nebezpečí v podobě deportací.

V Německu byli odpůrci Hitlera zatýkáni a posíláni do koncentračních táborů, proti Židům bylo namířeno stále více zákazů. Děti, které se narodily v meziválečném období, musely doma pomáhat, až pak mohly jít ven a užít si nějakou zábavu. Nacistický režim byl též nekompromisní k postiženým lidem, ti museli být povinně sterilizováni. Děti se ve školách učily o rasové teorii, učebnice obsahovaly citáty z Hitlerova Mein Kampf, nenávist vůči Židům v této době jen vzrůstala. (Roland, 2017, s. 54–55) O rasovém učení v německých školách se Eddie Jaku nezmiňuje, zřejmě to nepovažuje za důležité sdělení, které nutně čtenář musí vědět.

5.5 Postupné omezování Židů (zákony, zákazy)

Zákony, které Hitler přednesl a následně ratifikoval v Norimberku v roce 1935, patří k největším, které kdy byly proti Židům vyneseny. Jednalo se o Zákon o říšském občanství.

Tento zákon stanovoval, že německými občany se mohou stát jen jedinci německé či spřízněné krve. Ostatní byli označeni za židovské míšence a měli být zbaveni všech práv. Další zákon, který byl v Norimberku přijat, byl Zákon na ochranu německé krve a německé cti. Tento zákon zakazoval smíšená manželství (Židé a Němci) a hanobení rasy (pohlavní styk Židů s Němci). Dále měli Židé zakázáno zaměstnávat árijky mladší 35 let jako služebné. Židé taktéž nesměli vyvěšovat říšskou vlajku. (McDonough, 1. díl, 2022, s. 162–163)

Ještě v roce 1938 německá vláda zrušila pasy všem židovským obyvatelům Německa v přípravě na to, aby je označila velkým písmenem „J“. Němci tak měli přehled o pohybu a později emigraci Židů. Muži museli na úředních listinách používat jméno „Izrael“ a ženy „Sára“. Židé také museli sestavit seznam svého majetku, nesměli pracovat v oboru lékařství, práva či školství, výjimku měli židovští lékaři, kteří mohli léčit jen Židy. Židovské obchody a firmy buď ukončily provoz, nebo vlastnictví bylo převedeno na árijce. Po křišťálové noci Goebbels navrhl, aby Židům bylo zakázáno chodit na veřejná místa typu divadla, kina apod., též navrhoval, aby Židům byl zakázán přístup do lesa. To vše se uskutečnilo. Později židovské děti nemohly chodit ani do školy. (McDonough, 1. díl, 2022, s. 350–352, 359)

Židé též dostali nakázáno nosit na veřejnosti Davidovu hvězdu. Toto nařízení bylo postupně zaváděno napříč Evropou mezi lety 1939 až 1941. Jako první tuto hvězdu nosili lidé starší deseti let v Polsku. Neměli ale hvězdu přišitou na kabátě, ale nosili pásku na rukávě. Toto nařízení se později upravilo. Židé starší šesti let museli nosit šesticípou Davidovu hvězdu vystřiženou a přišitou na svrchním oděvu, musela být alespoň 10 cm velká a muselo tam být napsáno „Jude“, česky „Žid“. (Emmert, 2018, s. 82)

5.5.1 Prožívání této doby Zdenkou Fantlovou

Fantlová vzpomíná, jak rychle se začaly zákony šířit z Říše do Protektorátu. *„Následovala registrace židů ve všech městech, vesnicích, vesničkách a na samotách. Každý dostal nový osobní průkaz se stampilkou JUDE a žlutou hvězdu, přišitou na kabátě, aby byl zdaleka vidět a poznán jako nepřítel lidu. Hned na to se začal sepisovat židovský majetek, obchody, kanceláře, živnosti. (...) Musel se propustit personál i po dlouhých letech spolupráce a s bolestí v srdci odevzdat domácí zvířata, která za nic nemohla, do sběren. (...) Na kavárnách, restauracích, biografech se objevil nápis: „Židé nevitáni.“ (...) Pak už to šlo jedno za druhým. Následovalo propuštění ze školy.“* (Fantlová, 2013, s. 63–64)

Fantlovou hned napadlo, že by se mohla učit anglicky. V Praze byl Anglický ústav, ve kterém žádné rasové zákony neplatily. Její maminka byla ale okamžitě proti, i přestože by měla Zdenka Fantlová zajištěné bydlení u své babičky. Fantlová vyhledala svého profesora, který přesvědčil její rodiče o užitečnosti studia a ona odjela studovat angličtinu do Prahy. Studium Zdenku bavilo a našla si zde i novou přítelkyni Martu, s kterou často jezdila na výlety. (Fantlová, 2013, s. 65–67)

Fantlová vzpomíná, že v této době se lidé rozdělili na dva tábory. Jedni Židům pomáhali a druzí naopak špehovali a donášeli na ně. S kamarádkami se též nevidala, aby jim nedělala zbytečné problémy. Zdenka Fantlová si vybavuje večer, kdy do jejich domu přišlo gestapo a zatkl jejího tatínka. Jeden soused ho udal, že tajně poslouchal s ostatními britské radiové vysílání. Ernst Fantl byl odvezen do Buchenwaldu a odsouzen na 12 let vězení za protistátní činnost. Později se rodina dozvěděla, že byl převezen do Bayreuthu, kde lepil papírové pytlíky. (Fantlová, 2013, s. 68–71)

5.5.2 Doba zákazů ve vzpomínkách Stern Fischerové

Už dva týdny po zabrání území Maďary přišel rodině Sternů úřední dopis, ve kterém stálo, že jakožto Židé nesmí obývat byty a domy na hlavních ulicích a musí se do 48 hodin vystěhovat. Zejména její maminka tuto novou skutečnost velmi špatně nesla. Tento byt považovala za jejich domov. (Stern Fischerová, 2017, s. 84–85)

Další rána pro celou rodinu přišla ještě týž den. Otec Violy rodině oznámil, že byl vyhozen ze zaměstnání. „*Dnes jsem byl v práci naposledy. Protože I. trenčianská borovičková továrna je slovenská a podle slovenských zákonů už Židi nesmí pracovat jako obchodní cestující, dnes mě vyplatili a poslali pryč. Nemám práci.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 87)

Rodina, ačkoli peněz bylo málo, našla nový byt. Z „Velkéj Begovej ulice“ se přestěhovali do „Malej Begovej ulice“. Nejhorší podle vzpomínek Stern Fischerové bylo to, že byt byl nedaleko nevěstince. V té době nevěstinec nikoho nepohoršoval, existovaly dva typy nevěstinců, jedny byly pro bohaté a druhé pro chudé. Rodina Sternů bydlela u toho pro chudé. Nový byt, který si našli, byl malý, tmavý a vlhký. (Stern Fischerová, 2017, s. 87–88)

Další zákaz, který rodinu poznamenal, na sebe nenechal dlouho čekat. Na českých školách začal platit tzv. numerus clausus, šlo o zákon, který určoval, kolik Židů může studovat na vysokých školách. Proto Violy bratr Alexandr musel školu opustit. Jelikož Artur též studoval

vysokou školu, Viola se zajímala, zda Artur také není doma. Později se Viola Stern Fischerová dozvěděla, že Artur s rodinou emigroval. (Stern Fischerová, 2017, s. 90–91)

Masivní propaganda ze strany nacistů ovlivnila mnohé. Violiny kamarádky taktéž. Agnes se nechala ovlivnit rodinou, že Židé jsou chamtiví, chtějí vše zadarmo na úkor druhých a neustále vymýšlejí další intriky. I její další kamarádka Berta byla ovlivněná. „*Ona začala Židy nenávidět. Doma jí totiž vyprávěli, že její babička, která ji jako dítě vychovávala, zemřela jen proto, že chamtivý židovský doktor chtěl za její léčbu příliš mnoho peněz, které rodina neměla. A tak nechal babku zemřít.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 93)

Všechny děti rodiny Sternů nesměly studovat. Proto se rozhodly, že se vyučí řemeslu. Nejstarší Alexander se učil automechanikem, prostřední Ďuri truhlářem a Viola krejčovou. (Stern Fischerová, 2017, s. 94–96)

Stern Fischerová v knize popisuje i běžné věci. Jelikož se učila na krejčovou, pracovala v salonu, kde šila oblečení pro různé dámy. Jednou chtěla udělat radost i své mamince, proto vzala smaragdovou látku, kterou maminka dostala od manžela, a ušila jí z ní šaty. „*Přinesla jsem je domů a překvapila ji. „Maminečko, mám pro tebe překvapení. (...)“ Mamince tak krásně zazářily oči! Ale hned se jí zalily slzami. (...) „Mám velkou radost, že se ti líbí. Oblékni si je a pojd’ se postavit sem na židli, abychom ti odměřily správnou délku.“ Už si nepamatuji proč, ale vím, že jsme se při tom hodně nasmály. Až tak, že z té židle spadla. (...) Bylo to naposledy, kdy jsem svou maminku slyšela se smát.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 103–104)

Další špatná zpráva přišla v roce 1941, oba chlapci z rodiny Sternů se měli dalšího dne dostavit na nádraží, odkud budou převezeni do pracovního tábora. „*Alex a Ďuri to nesli statečně. Každý si sbalil do jednoho povoleného kufru své věci – především teplé oblečení – a šli se rozloučit s kamarády. Večer jsme se společně naposledy najedli a pomodlili se za jejich ochranu a brzký návrat.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 118) Oba chlapce hned po příjezdu do Pešti rozdělili. Alex odjel kopat zákopy na Ukrajinu a Ďuriho poslali do Rimavskej Soboty, poté do Plešivca a nakonec do Revúce.

Stern Fischerová se zmiňuje, že byl velký rozdíl v protižidovských zákonech mezi Slovenskem a Maďarskem. V Maďarsku se Židům žilo lépe. S transporty z Maďarska se začalo o mnoho let později než na Slovensku. Tam započaly už v roce 1942, v Maďarsku o dva roky později. Slovensko dokonce za transporty Němcům platilo, za jednu osobu 5 říšských

marek. Relativní klid Židům v Maďarsku skončil v roce 1944, kdy zemi navštívil Adolf Eichmann. V březnu 1944 německá armáda obsadila Maďarsko, ihned potom odcestoval do Maďarska i Eichmann, který Horthyho obeznámil s plánem deportací židovského obyvatelstva. (Stern Fischerová, 2017, s. 127–130)

Stern Fischerová se zmiňuje o nařízení nosit Davidovu hvězdu. „*Hvězdy nám dala židovská obec. Každý dostal dvě – pokud potřeboval víc, buď si je přešival, nebo si musel sehnat žlutou látku a ušít si ji. Většina to vyřešila tak, že si hvězdu našila na sako nebo lehký baloňák, který se dal nosit i v létě, protože už začínalo být teplo.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 135)

5.5.3 Vzpomínky Eddieho Jaku

Jaku v knize nevzpomíná na jednotlivé zákazy, které směřem k Židům přicházely. Jaku vzpomíná jen na situace, které musel jako Žid snášet a souvisí se zákony, které byly vydávány.

Jaku byl později v Belgii zatčen jakožto Němec, který ilegálně překročil hranice a byl poslán do uprchlického tábora Exarde. Později Německo podniklo invazi i do Belgie a pro Židy byla i tato země nebezpečná. Jaku se rozhodl, že v Belgii nesmí zůstat, proto se pěšky vydal až do jižní Francie. (Jaku, 2021, s. 53, 55, 58) „*Dva a půl měsíce jsem chodil od svítání do soumraku. Trvalo mi to dlouho, protože jsem se držel opuštěných cest, procházel jsem malými vesničkami (...). Spal jsem v tvrdých podmínkách – v průchodech a na dobře skrytých veřejných místech – a každé ráno jsem vstával velmi brzy, abych se mohl co nejdříve vydat na cestu a neupozornil na sebe úřady. Ted', když se mohli spolehnout na kolaboranty, ovládali nacisté celou Francii. Když jsem se vydával na cestu, byla venku často ještě tma, ale vesničané si mě vždy všimli, francouzsky na mě zavolali: „Jedl jsi něco? Máš hlad?“, pozvali mě k sobě domů a podělili se se mnou o snídani. (...) Po válce se ukázalo, že ze všech Evropanů patřili Francouzi k těm nejodvážnějším a nejspravedlivějším při schovávání a ochraně Židů a dalších ohrožených menšin.*“ (Jaku, 2021, s. 58–59)

Celé toto cestování se na Eddiem podepsalo, onemocněl a rozhodl se, že v Lyonu navštíví místní toalety, kde se umyje. Tam ale našli v kapse jeho německý pas a jako Němec byl poslán do koncentračního tábora Gurs, kde strávil sedm měsíců. Jaku si na tento pobyt nestěžoval, měl postel a třikrát denně něco k jídlu. Nakonec byl společně s dalšími asi 800 Židy nahnán do vagónu a odvezen do Osvětimi. Jaku byl ale velmi pohotový, na vlakové zastávce ukradl strojníkovi bednu s nářadím a během cesty postupně odšroubovával šrouby v podlaze. Když se

vlak přiblížil Štrasburku, rozhodl se on a několik dalších vězňů vyskočit z vlaku. Následně se vydal zpět do Bruselu, cesta mu trvala týden. (Jaku, 2021, s. 59–60, 63–65)

Eddie Jaku se v Bruselu opět sešel se svojí rodinou. Všichni se museli nějak žít, a jelikož Jaku byl v Bruselu ilegálně, musel si sehnat práci neoficiálně. Do své firmy ho přijal jeden holandský zaměstnavatel, Jaku zde v noci, když nikdo v továrně nebyl, čistil a opravoval stroje. Zapláceno dostával v cigaretách, které musela rodina směnit na černém trhu za potraviny. (Jaku, 2021, s. 67–69)

5.5.4 Omezování rodiny Picků

Miloš Pick jako první vzpomíná na to, jak jeho otec začátkem německé okupace přepsal svůj podnik na árijce, jednalo se o skladníka, který mu připadal slušný. Nakonec ale arizovali podnik i s vilou v roce 1942. Jeho otec záhy ztratil práci a rodina se z vily musela přestěhovat. Nakonec jim byla přidělena jedna místnost, kterou celá rodina i s babičkou obývali. (Pick, 2010, s. 22–23)

Pick se též zmiňuje o smíšených manželstvích. V rodině Picků byly hned tři takové případy. První bylo manželství Žida s árijkou, to byl Milošův strýc. Jeho manželka se s ním rozvedla, aby zachránila syna a sebe. Miloše strýc nakonec skončil v Osvětimi. Další případ smíšeného manželství byla Milošova teta Růženka. S ní se ale její manžel nerozvedl a tím rodinu zachránil. Třetím případem byl Ervín. Ten měl árijskou družku, nebyli tedy manželé. Jeho družka ho až do transportu živila, dokonce mu nabízela sňatek, on ale odmítal. Nakonec se dostal do Terezína a odtamtud do Osvětimi, kde zahynul v plynové komoře. (Pick, 2010, s. 23–24)

I další zákazy, které přicházely, se Miloše Picka přímo dotýkaly. „Už nevím, v které době začaly různé zákazy pro židy. Mne, jako kluka, se týkal hlavně zákaz chodit na koupaliště, pro všechny samozřejmě zákaz chodit do biografu, do hospody, do obchodu se smělo jen v určitých nákupních dobách, po osmé hodině večer se nesmělo vyjít z domu a nakonec jsme bez povolení nesměli ani opustit bydliště. Ale to se zpočátku moc nedodržovalo, já jsem dál chodil s kamarády veřejně na koupaliště a nikdo se to ještě neodvážil ani udat. (...) Ale pak stačil jeden četník, Karban, který si zasedl na židy, ale nejen na ně. (...) Pak se v tom malém hnízdě, kde každý každému viděl do talíře, všichni báli na židy jen podívat. V začátcích, kdy se předpisy ještě moc nedodržovaly, si starosta – asi z pokynu gestapa – svolal židy na obecní úřad a dělal jim kázání, že se předpisy dodržovat musejí. Moje máma to nevydržela a starostovi

na odchodu pošeptala: „Až to vyhraje, tak to bude vypadat jinak.“ Ale někdo to prásknul, zkrátka byla tři měsíce na gestapu v Jičíně.“ (Pick, 2010, s. 25)

Pick nezapomíná zmínit ani nošení Davidovy hvězdy. *„Ještě než byly hvězdy, jenom se hromadily zákazy, ale zejména pak, když se musely nosit hvězdy, tak se zužoval kroužek lidí, kteří se odvážili mrknout, alespoň odpovědět na pozdrav. Většina lidí radši přešla na druhý chodník, aby se tomuhle téměř neriziku vyhnula.“ (Pick, 2010, s. 26)*

Stejně jako ostatních se i Picka dotklo nařízení, které mu zakazovalo vzdělání. Miloš Pick skončil v tercii, potom chodil jako učedník k tátovi do dílny. Sám poté dokázal zvládnout kvartu, jelikož mu spolužáci dávali opisovat svoje sešity. Též ho doučoval starší Míla Pažout a Jirka Heller. (Pick, 2010, s. 26)

Ačkoli Pick nemohl chodit do školy, seznámil se s ostatními židovskými chlapci a založili takový dětský odboj. Každý večer chodili do věže kostela a na psacím stroji psali různé letáky, které byly směřovány proti nacistům. Spoustu letáků, které rozeslali potají lidem, odevzdali příjemci gestapu, protože v té době měl každý strach. Později kluky Miloš Hájek zapojil do pražské odbojové skupiny „Svět proti Hitlerovi“. (Pick, 2010, s. 28–29)

V roce 1939 se z Československa stal Protektorát Čechy a Morava. Lidé se snažili na novou situaci reagovat s humorem, takže pozdrav „ahoj“ znamenal „A“dolf „H“itler „O“běsíme „J“istě, pozdrav „Stálý nový zdraví“ znamenal Stalinovi zdraví apod. (Čapka, 2010, s. 109) Okamžitě po 15. březnu 1939 Němci začali zatýkat nepřátele svého režimu. Němci později začali nastolovat teror, např. v Kladně bylo nalezeno tělo zavražděného německého policisty, za tento čin bylo 111 kladenských občanů uvězněno. Pro obyčejné občany bylo toto období kruté. (Hořák, Jelínek, 2006, s. 52–53)

Téměř hned s příchodem Němců byla zavedena cenzura novin, byly zakázány demokratické strany. Noviny každý den otiskovaly seznamy těch, kteří byli popraveni, uvaleni do vězení nebo do koncentračního tábora. Se vznikem Protektorátu se začalo jezdit vpravo, auta se nesměla používat pro soukromé účely. Kvalita života se rapidně zhoršila. (Roland, 2021, s. 22–23)

Češi i Židé na tom po vzniku Protektorátu byli špatně. Češi nebyli nuceni nosit žlutou hvězdu, nebyli každodenně ponižováni, ale i přesto každý den zažívali strach o svůj život.

Židovské děti nesměly do školy chodit vůbec, české děti ano, ale výuka se germanizovala, němčina se učila už od první třídy v rozsahu až 10 hodin týdně, český dějepis se přestal učit a nahradil ho ten německý. (Frajdl, 1993, s. 46)

V Německu byla situace obdobná. Hitler tlačil na zakládání velkých árijských rodin, byly dokonce pořádány kurzy mateřství a domácí vědy. Nová Třetí říše dala lidem naději na lepší život. Židé jsou již ve velkém posílání do koncentračních táborů, kde se mají upracovat k smrti. (Fulbrook, 2010, s. 68, 74–75)

V této době je vidět velký rozdíl mezi Židy a ostatním obyvatelstvem, protože je Němci začali označovat, aby každý věděl, co jsou zač.

5.6 Ghetto

Němci byli ve svých zvěrstvech velmi organizovaní, vytvořili více než 100 ghatt po celé Evropě. Ghetta vznikala v určitých částech města, zpravidla někde na okraji. Většina ghatt byla obehnaná ostnatým drátem, lidé žili v přeplněných domech, trpěli nedostatkem jídla, léků a panovaly tam otřesné hygienické podmínky. Mnoho lidí z ghatt bylo později transporty převáženo do koncentračních táborů. (Steele, 2018, s. 36)

Největší a jediné ghetto vybudované na území Protektorátu byl Terezín. Pevnost Terezín byla vybudována v 18. století, kdy se vedla válka mezi Habsburky a Prusáky. I když Terezín nebyl přímo využit k boji, měl velmi strategickou funkci. I v 19. století neztratil na využitelnosti. Byli sem posíláni vojenští a političtí vězni. Za druhé světové války bylo v Malé pevnosti zřízeno velitelství gestapa a ve městě – Hlavní pevnosti sběrný průchozí tábor pro Židy. Toto ghetto vzniklo na popud Reinharda Heydricha v roce 1941. Terezín byl obehnan hradbami, takže bylo lehké ghetto uhlídat, též byla v blízkosti železniční trať, po které sem vlaky přivážely své obyvatele. První transport sem přijel v listopadu 1941, jednalo se o tzv. Aufbaukommando, bylo to pracovní komando asi 340 mužů, kteří měli za úkol připravit město pro další transporty. Později sem začaly jezdit transporty z celého Protektorátu, nakonec i z celé Evropy, v ghettu platila přísná pravidla. (Chládková, 2005, s. 4–9)

Zřízení ghatt bylo pro Němce v rámci konečného řešení velmi důležité. Další ghetta vznikala například v Polsku. V polských ghettech nebyli vězněni jen polští Židé, ale i Židé z ostatních částí okupované Evropy. Všichni tam měli čekat na odjezd do vyhlazovacích táborů. Židé byli v ghettech vězněni pod záminkou „lepšího uspořádání vztahů mezi Němci a Židy“. Nacisté

věděli, jak je důležité shromáždit Židy na jednom místě. Báli se totiž masové emigrace. V polských městech ghetta vznikala mezi lety 1940 až 1941, ghetta zabírala jen malou část města, většinou tu nejhorší, se zastaralým sanitárním systémem. Již od počátku se ghetto potýkalo s nedostatkem místa, jídla, vody, léků apod. V každém ghettu existovala vlastní židovská samospráva, která podléhala komandatuře SS. V čele samosprávy stál židovský starší a židovské rady se staraly o ubytování, rozdělování jídla, vedly administrativu a později sestavovaly seznamy vězňů, kteří měli být transportováni do vyhlazovacích táborů. Např. Lvovské ghetto vzniklo už v listopadu 1941 a zaniklo v červnu 1943, celkem zde bylo uvězněno na 150 000 Židů, transporty nejčastěji mířily do Belzecu. (Emmert, 2018, s. 85–90)

5.6.1 Terezín ve vzpomínkách Fantlové

Rodina Fantlů dostala předvolání do transportu v lednu 1942, Fantlová vzpomíná, že registrace osob se konala v sousedním městě, každý nadiktoval svoje nacionále a dostal cedulku s transportním číslem. Taktéž byla stále v kontaktu se svojí velkou láskou Arnem. Ten dostal přiřazeno transportní písmeno R, zatímco Zdenka S. Arne odjel transportem 16. ledna 1942, Fantlovi o 4 dny později. Nikdo pořádně nevěděl, co si s sebou mají zabalit. Zabalili si proto od všeho trochu – teplé oblečení, jídlo, mýdlo a cigarety. (Fantlová, 2013, s. 79–81)

Fantlovi se na cestu vlakem vydali 20. ledna 1942. Po dvou dnech dorazili do Litoměřic, které byly nedaleko Terezína. Fantlová též popisuje, jak Terezín vypadal. „*Všechny kasárny měly svá, většinou německá jména. Tak byla Drážďanská kasárna – přejmenovaná krátce na Drážďany. Hamburská kasárna – čili Hamburk. (...) V Drážďanech a v Hamburku bydlely jen ženy. Magdeburk byl centrem života v Terezíně. Tam bylo sídlo terezínského vedení Rady starších a ústřední administrace. Uprostřed města bylo náměstí a budova německé Komandatury s německým velitelstvím. Nás transport rychle rozdělili na muže a ženy s dětmi. Muži šli do Sudetských kasáren, čili do Sudet, a my jsme šly do Hamburku.*“ (Fantlová, 2013, s. 85)

Ženy s dětmi spaly na kavalcích, mezi kterými byla úzká ulička. Každý pokoj měl tzv. Zimmerälteste, která dohlížela na klid a pořádek v pokoji. Také rozdělovala přiděly chleba mezi ostatní. (Fantlová, 2013, s. 86)

Zdenka měla v Terezíně i svou lásku Arnoštka. Každá kasárna byla hlídána a nikdo se nedostal ven, proto se nemohli navštěvovat. Až jednou do jejich kasáren přivezli muži brambory. Mezi těmi, kdo je přivezl, byl i Arnošt, který na Zdenku čekal. Společně zaběhli

do sklepa. Shodou okolností sklepy zrovna prohlíželi Němci, Zdenka s Arnem ale měli štěstí a esesmani si jich nevšimli. Arno si i přes zákazy našel záminku, kdy za Zdenkou zajít. K narozeninám jí Arno vyrobil malou skládací židličku. Když byl jednoho dne Arnošt vybrán do transportu na východ, vyrobil Zdence prstýnek. (Fantlová, 2013, s. 88, 90–92) *„Ráno ve čtyři hodiny jsem se probudila, Arno stál na žebříčku nad mým kavalcem. (...) Vzal mě za ruku, na prst mi navlíknul úzký plechový kroužek a řekl: „Tohle je náš snubní prsten. Ten tě bude chránit. Když to přežijeme, já tě po válce najdu.“ Objal mě, políbil a seskočil z kavalce. (...) V pět hodin ráno jeho transport i s ním odjel. Do prstýnku, který sám vyrobil, vyryl: Arna 13. 6. 1942.“* (Fantlová, 2013, s. 92)

Fantlová popisuje i stravování. Byly zřízeny velké kuchyně, které dohromady musely uživit na 60 tisíc lidí. Fantlová pracovala v kuchyni v Hannoveru, kde škrábala brambory. V kuchyni se pracovalo na tři směny. Ráno vězni dostávali „kafe“, nešlo o normální kávu, ale byla to jen náhražka. (Fantlová, 2013, s. 95–96) *„V poledne bylo „jídlo“. Jednou nebo dvakrát týdně jsme měli maso – plátek koňského masa s trochou hnědé omáčky z náhražkového prášku a jedna brambora. Někdy se vařil z toho masa „guláš“. Jednou týdně byl jeden kynutý knedlík s „čokoládovou“ polevou, což byla zase hnědá omáčka z jiného náhražkového prášku, ale uměle oslazená. Někdy nám dali jen vodovou polévku, ve které tu a tam plavalo kousek tuřínu a kousek brambory. Večer zase kafe.“* (Fantlová, 2013, s. 96)

Zdenka Fantlová popisuje též dost nepříjemný zážitek. Jednoho dne se měl opět vypravit transport na východ, měl se ale skládat jen z nemocných a starých lidí. Zdenka viděla dva chlapce, jak jdou s nosítky pro někoho nemocného, vůbec tomu nevěnovala pozornost. Až do chvíle, kdy jí tito mládenci zaklepalí na dveře. Přišli si pro ni. Bylo evidentní, že se jednalo o chybu. Proto napsala svému kamarádovi Pavlovi do Magdeburku. Zdenka se musela nechat odnést na sběrné místo do šlojsky. V tu chvíli se jí zmocňoval strach, nevěděla, co si počít. Nakonec se Zdenka zachránila tím, že nechala poslat pro svoji přítelkyni Martu, která jí půjčila ošetrovatelskou uniformu a díky tomu se mohla vrátit do tábora. Marty kamarád ještě nakonec odškrtl jméno Zdenky Fantlové na listině a transport odjel bez ní a nikdo se nic nedozvěděl. (Fantlová, 2013, s. 100–105)

V Terezíně vzniklo i jakési divadlo. Němci jej nejdříve zakázali, ale po roce 1942 k němu byli již benevolentnější a nechávali vězně hrát. A nejen divadlo se v prostředí Terezína rozvíjelo, ale přišla řada i na hudbu, literaturu a přednášky. Nejznámější je ale dětská opera

Brundibár. Všechny kulturní představení se často musela přeořazovat kvůli tomu, že vězni byli často posíláni na východ. (Chládková, 2005, s. 29–30)

Jednu roli dostala i Zdenka Fantlová. Její role ve hře *Princ Bettlied* spočívala v tom, že bude posazena do hlediště a v danou chvíli začne vzlykat a rozpláče se. K této roli se váže i vtipná historka. Všichni plačící Zdenku začali okřikovat, až ji chtěli vyvést, nakonec ji hlavní představitel „vysvobodil“ a všem se ulevilo. (Fantlová, 2013, s. 113–114)

Ačkoli se divadelní skupina kolem Zdenky rozpadla, rodina Fantlová zůstávala v Terezíně pohromadě. Samozřejmě bez jejich tatínka, který byl odveden již dříve, a babičky, která byla jakožto stará žena poslána transportem pryč. Fantlová i po dvou letech stále myslela na svého milého Arnoštka. (Fantlová, 2013, s. 126–127) *„V Terezíně mezi vězni byla jedna stará jasnovidka a ta prý věděla, co se s těmi, co odjeli, stalo. (...) Šla jsem za ní. Na ruce jsem měla Arnoův prstýnek, který Arno vyrobil a který nás spojoval. Bála jsem se, co mi řekne. (...) Čekala jsem na její odpověď a tlouklo mi srdce. „Nemůžu ho nikde najít,“ řekla tiše „jen písmeno T se mi objevuje. To je všechno. Víc nevím.“ (...) Vlastně jsem byla ráda, že mi nic určitého, nebo dokonce děsivého neřekla, a věřila jsem dál, že Arni najde v sobě tolik síly, aby přežil, ať už je kdekoliv.“* (Fantlová, 2013, s. 127–128)

Terezín bylo město, které mělo sloužit k propagandě, jak hezky se Židům ve městě, které jim Hitler daroval, žije. Jak Němci postupně na frontách prohrávali, Mezinárodní Červený kříž se rozhodl vydat do Terezína. Proto nastalo tzv. zkrášlování města, které vrcholilo na jaře roku 1944. Mezi opatření, která byla zaváděna, patřilo např. přejmenování ulic. Byla tu zřízena kavárna, obchody, banka. Němci též naplánovali přesnou trasu, kudy delegace pojedje a přesně tuto trasu zvelebili nejvíce. Tyto akce měly strašlivou dohru, většina vězňů byla poté transportována na východ. (Chládková, 2005, s. 31–32)

Podobně celou situaci popisuje i Fantlová. *„Komandatura nařídila k tomu účelu okrašlovací akci. Přípravy byly horečné. (...) Pozvaní hodnostáři projeli v otevřených automobilech k tomu účelu upravenou ulicí a nazdobeným náměstím. Představení klapalo. (...) Komise odjela hluboce přesvědčena o pravdivosti terezínského ráje. Následek byl, že se okamžitě vypravily nové tisícové transporty na východ, do kterých byla zařazena většina dětí, které tak přesvědčivě před několika dny děkovaly komandantu Rahmovi za krabičky sardinek.“* (Fantlová, 2013, s. 129–130)

I přesto Fantlová stále zůstávala v Terezíně. Dokonce vzkvétalo i české divadlo. Neustále sem přicházeli noví odborníci. Fantlová si zahrála v několika představeních, hrála např. královnu Vašti nebo Madame de Sottenville v Molièrově komedii. Tato komedie nikdy divákům nebyla představena, jelikož nebyla do prostředí Terezína vhodná. (Fantlová, 2013, s. 134, 137)

Na podzim roku 1944 se Terezín likvidoval. Okamžitě podle slov Fantlové přišly rozkazy, že se ghetto musí vylidnit. Velitelství oznámilo, že se do transportu mají přihlásit praceschopní muži a ženy. Zdenky bratr se okamžitě do transportu přihlásil. Zanedlouho následovala zpráva, že ženy a děti mohou odjet za svými blízkými. Žádná z žen neváhala ani minutu a okamžitě se dobrovolně přihlásila. Někteří ale říkali, že to je jistě past, kterou si na ně Němci připravili, avšak ani to většinu neodradilo. Nakonec, ač nedobrovolně, došlo na povolání do transportu i zbytku rodiny Fantlů. (Fantlová, 2013, s. 139–140)

5.6.2 Ghetto v Lučenci

Na ghetto, které bylo zřízeno v Lučenci, vzpomíná Viola Stern Fischerová. V květnu 1944 se museli do ghetta přestěhovat i Sternovi. Ačkoli byl květen, jaro v plném proudu, Židé nezapomínali na balení teplých věcí, nikdo totiž nevěděl, jak dlouho válka ještě potrvá. (Stern Fischerová, 2017, s. 132)

5. května 1944 vzniklo v Lučenci ghetto. Podle slov Stern Fischerové se jednalo o nejchudší část města. „*My jsme to z našeho tehdejšího bytu neměli daleko. (...) Naše kufry už stály v předsíni. Ale stále jsem měla pocit, že jsem na něco důležitého zapomněla. A najednou mě to napadlo – Bundži! Co s ním bude? Do ghetta jít nesmí, kam půjde? (...) Musela jsem udělat alespoň něco, aby si ho někdo všiml a ujal se ho. Sebrala jsem tedy tabulku a napsala na ni: „Jmenuji se Bundži. Jsem velmi milý a přátelský. Prosím, nezabíjejte mě.“ Tabulku jsem uvázala na provázek a dala mu ji kolem krku. (...) Nechtěla jsem, aby nás viděl odcházet, tak jsem ho odehnala.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 136)

Stern Fischerová popisuje i velmi ponižující cestu do ghetta. Lidé se na ně dívali jako na podlidi, plivali na ně, někteří dokonce házeli kameny. Nakonec se dostali do ghetta, které bylo ze všech stran obehnané plotem. Každá rodina dostala jeden pokoj. (Stern Fischerová, 2017, s. 138)

Jednou do pokoje Sternů přišli dva četníci, kteří s sebou odvedli Violu, prováděli sčítání mladých žen. Všechny mladé ženy odvedli k židovské škole. Četníci je usadili do jedné z místností. Potom si každou zvlášť volali do další místnosti a tam je surově bili přes holá chodidla. (Stern Fischerová, 2017, s. 140–144)

I Viola Stern Fischerová popisuje hlad, který v ghettu panoval. „*Nikam nás nepustili, ani na nákup, ani za lékařem, nikam. Rychle se rozšířil hlad. V podstatě po dvou dnech bylo už jen málo rodin, které měly dostatek jídla pro své členy. A četníci nám nic nedali. (...) První, co se objeví, je černý trh. (...) Potravinové lístky jsme už v ghettu neměli, ale židovská náboženská obec nám zajistila alespoň mouku, a tak starší ženy pekly macesy – nekvašený židovský chléb. Všechno ostatní jsme si museli kupovat nebo vyměnit za něco jiné. Obchod probíhal dvěma způsoby. První byl ten, že jste měli odvahu a přiblížili jste se k plotu. Za ním čekali překupníci a ptali se, co chcete. (...) Vím, že jedna naše sousedka zaplatila za bochník chleba, trochu masa a chininu na horečku pro malého syna krásnou diamantovou broží.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 152–153)

Nejhorší podle slov Stern Fischerové bylo nicnedělání. V ghettu nijak nepracovali a jen čekali, co přijde. Snažili se proto všelijak zabavit – uklízeli, i když neměli čím, vařili jen z toho mála, co židovská obec sehnala, šili, starali se o menší děti. „*Nikdy jsem neměla větší radost z toho, že umím šít, že dokážu udělat něco, co může někomu jinému pomoci, tak jako v ghettu.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 153)

Rodina byla v ghettu asi týden a Viola potkala Pavla, bratra své přítelkyně. Ten jí sdělil, že Alex, Violin bratr, zemřel. Pavla a Alexe odvezli do Ruska, kde měli kopat zákopy pro vojáky. Vězni pracovali 16 hodin denně, bydleli ve dřevěných barácích, kterými profukovalo. Alex by to býval přežil, ale jednomu chlapci omylem vyletěla železná tyč z ruky a Alexovi přerazila nohu. Tu mu pod kolenem odřízli, zanedlouho musel opět pracovat, psychicky už to nezvládl a nechal se posadit do závěje, aby umrzl. Viola celý příběh řekla jen otcí, věděla, že matku by to zlomilo. (Stern Fischerová, 2017, s. 156–157)

5.6.3 Tranzitní tábor Mechelen

Eddie Jaku, který se zmiňuje o tranzitním táboře Mechelen, nebyl za války vězněn v žádném ghettu. Kdyby zůstal s rodinou v Německu, je dost možné, že by v nějakém skončil. Rodina se ale rozhodla k útěku, a tak je stihl jiný osud.

Rodina Eddieho Jaku žila potajmu v Belgii do roku 1943. V zimě tohoto roku belgická policie vtrhla do jejich bytu a všechny, kromě Eddieho, který byl zrovna v práci, zatkli. „*Policie věděla, že se vrátím, ti mizerové na mě celou noc čekali. Přišel jsem domů deset minut po třetí a ve tmě na mě čekalo devět usínajících policistů. (...) Odvedli mě na velitelství gestapa v Bruselu.*“ (Jaku, 2021, s. 71)

Následně celou rodinu přesunuli do tranzitního tábora Mechelen. „*Shromažďovali tam skupinky Židů a čekali na největší možné množství, než poslali vlak z Belgie do Polska. Němci byli ve svých metodách krutě efektivní a vždy se ujistili, že byla naplněna maximální kapacita patnáct set lidí v každém nákladním vlaku, deset dobytčáků po sto padesáti lidech. Jak jsme tam na mrazu čekali, přepadl nás velký strach. Zažil jsem už německý koncentrační tábor na vlastní kůži a myslel jsem si, že mám představu o noční můře, která nás čeká, ale neměl jsem ani tušení, jak strašné to bude.*“ (Jaku, 2021, s. 72)

5.6.4 Terezínské vzpomínky Miloše Picka

Rodina Picků nastoupila do transportu do Terezína v lednu 1943. Než se ale vydali přímo do Terezína, byli asi tři dny shromážděni v sokolovně v Boleslavi. Na tyto tři dny má Miloš Pick poslední hezkou vzpomínku. Židy hlídali jižínští četníci, nikoli Němci. Mezi četníky byli i tací, kteří Židům říkali, co zrovna hlásí v rádiu Londýn. (Pick, 2010, s. 33–34)

Když celý transport přijel do Bohušovic, které byly vzdálené jen pár kilometrů od Terezína, k nádraží si pro mě přišel strýc Ervín, který měl v táboře jistá privilegia, protože patřil k aufbaukommandu. Ervín právě rodinu nějakou chvíli uchránil před transportem do Osvětimi. Nakonec se ale celá rodina i tak rozdělila. Strýc Ervín byl poslán do Osvětimi, mladý Miloš bydlel na L 218, což byla ubikace pro chlapeckou mládež, jeho otec bydlel v mužských Sudetských kasárnách, jeho matka a sestra v Hamburku a jeho babička v siechenheimu, což byla ubikace pro přestárlé a brzy tam i zemřela. V Terezíně museli všichni pracovat, proto Miloš Pick začal dělat v zámečnické a soustružnické dílně. (Pick, 2010, s. 34–35)

I v Terezíně byl Miloš Pick členem ilegální komunistické organizace. Vzpomíná na jednu situaci, kdy se měl poprvé setkat s Frantou Grausem. „*Jednou jsem při ranním nástupu do práce dostal příkaz k urychlené kontaktní schůzce s Frantou Grausem – v polední přestávce, v určenou hodinu, v průjezdu jednoho domu, poznávací znamení: budu mít čepici na hlavě. Jenže bylo parné léto a jediná čepice, kterou jsem měl, byla zimní čepice. Shánět jinou nebyl čas. (...) Naštěstí se ukázalo, že většina lidí se v Terezíně dívá do země – málokdo zdvihl oči*

až do výše hlavy. Přesto jsem měl obavy, že když si někdo všimne takového ustrojení, odvede mne rovnou do blázince. Čepici jsem si proto narazil až přesně ve stanovený čas schůzky. (...) Jestli ale i bezvěrce sleduje někdo „tam shůry“, musel se pěkně pobavit.“ (Pick, 2010, s. 36)

Pick se též zmiňuje o ilegální síti mafiánské, českožidovského občanského nekomunistického odboje, který měl spojení na vedení odboje do Prahy. (Pick, 2010, s. 37)

Picka v Terezíně také postihl zápal plic společně se žloutenkou. *„Vleklo se to dva měsíce stále k horšímu – už jsem o sobě nevěděl. Strýc Ervín zorganizoval u mého kavalce koncilium, že by mi ho mohli závidět panovníci. (...) Dobrých lékařů z celé Evropy bylo v Terezíně víc než léků.“ (Pick, 2010, s. 38)*

V Terezíně bylo „normální“, že se děti hlásily k rodičům, kteří spadli do transportu, a naopak rodiče k dětem, které musely nastoupit. Miloš Pick byl ale u ilegální odbojové organizace, a tak se do transportu neměl k rodičům hlásit, protože jeho život patří odboji. Jednou se ho matka zeptala, zda by se přihlásil k nim, on řekl, že ne. Dodnes si ale pamatuje na její smutné oči. (Pick, 2010, s. 38)

Miloš Pick a ostatní členové odboje byli zařazeni do transportu v září 1944, následně se do dalšího transportu přihlásili i jeho rodiče. (Pick, 2010, s. 40–41)

5.7 Cesta vlakem do koncentračního tábora

Je známo, že nacisté Židy při deportaci nahnali do dobytčích vagónů, kde museli sedět na zemi, měli nedostatek jídla, pití a hygienické zázemí zde vůbec nebylo. Vězni v zimě trpěli mrazem a v létě zase úporným horkem. V jednotlivých vagónech nebyla taková okna, jaká známe dnes. Pokud měli vězni štěstí, bylo tam jedno malé zamřížované okénko, v horším případě jen mezery mezi jednotlivými prkny. Též se můžeme pozastavit nad tím, proč deportace probíhaly tak hladce. Většina národních železničních společností s nacisty spolupracovalo. Když Němci obsadili Polsko, zastřelili nebo uvěznilí všechny z vedení a nad drahami převzali kontrolu. Někteří zaměstnanci se pokoušeli vlaky zastavit pomocí sabotáže, bohužel marně. Tito lidé byli pověšeni podél trati, aby ostatní věděli, co se jim stane, pokud něco takového budou dělat. (Steele, 2018, s. 47)

5.7.1 Cesta vlakem v memoáru *Klid je síla, řek' tatínek*

Matka, sestra a Zdenka Fantlová dostaly povolání do transportu v říjnu 1944. Zdenka vzpomíná, že transporty ten den řídili sami Němci, všichni museli čekat v dešti na dvoře, až na ně přijde řada. Němci byli velmi precizní, neustále všechny přepočítávali, aby nikdo neunikl strašlivému osudu. Fantlová popisuje prostředí vlaku. Vagóny byly zvenku uzavřené, nikdo nemohl utéct. Vagón, ve kterém byla Zdenka, neměl okna, proto se lidem špatně dýchalo. Ve vagónu měli i dřevěné lavice, na které si někteří sedli, ostatní museli sedět na zemi. Fantlová těž popisuje, že jako záchod všem ve vagónu sloužily dva kýble. Němci je i tímto opět redukovali na podlidi. (Fantlová, 2013, s. 141–142) Fantlová si vzpomíná na jednu podivnou věc, co se ve vlaku stala. *„Naproti mně seděl dirigent Rafael Schächter, který byl duší hudebního Terezína. V ruce držel esšálek, z batohu vyndal svůj poslední příděl chleba na cestu, z kapsy vylovil krabičku sardinek, což byl v Terezíně luxus a hlavně platidlo, z druhé kapsy vyndal lžíci – všechno mi to podal a řekl: „Nalámej mi ten chleba do toho esšálku, otevři ty sardinky a všechno mi to zamíchej dohromady a to bude moje poslední večeře.“ Řekl to takovým odhodlaným hlasem člověka, který jde na popravu a tohle je jeho poslední přání. Proč se tady loučí se životem – napadlo mě. (...) S chutí to sněd a asi to jeho poslední večeře byla, když tu náhle po devěťadvacetihodinové nekonečné jízdě jsme poznali náš cíl. Auschwitz-Birkenau.“* (Fantlová, 2013, s. 142–143)

5.7.2 Cesta z Lučence do Osvětimi

Rodina Sternů byla do transportu povolána 5. června 1944. Na balení zavazadel měli dvě hodiny. Viola píše, že dvě hodiny byly až moc, sbaleno měli za chvíli, jelikož všechny věci museli nechat ve starém bytě, ve zbytku času se šli rozloučit s příbuznými. (Stern Fischerová, 2017, s. 160–161)

Všechny Židy poté 10. června 1944 nahnali Němci na nádraží a následně do přistavených dobytčáků. Rodina Sternů se dostala do jednoho vagónu, podle slov Violy nebylo vůbec vzácné, že matku odtrhli od dětí nebo otce od zbytku rodiny. Němci museli mít ve všem absolutní pořádek. V každém vagónu bylo přesně 80 lidí. Ke každému vagónu Němci přistavili provizorní schůdky. Četníci kontrolovali Židy ještě znovu ve vagónu, počet musel vždy sedět. Následně četník zavřel těžké dveře na západku a Židé se ocitli ve tmě, jediné světlo dopadalo přes malé zamřížované okno. (Stern Fischerová, 2017, s. 173–175)

Ve vlaku se slova okamžitě chopil rabín, který začal všechny povzbuzovat. Následně zorganizoval místa k sezení, staré lidi posadil nalevo od dveří a matky s dětmi napravo dozadu. Následně rabín všechny upozornil, že ve vlaku mají dva kýble. Jeden je naplněný vodou a druhý prázdný. Všechny prosil, aby s vodou šetřili, následně určil nejmladšího člena, který bude druhý kýbl vylévat. Vyléváním kýble byla pověřena právě Stern Fischerová. (Stern Fischerová, 2017, s. 184, 187)

Cesta do Osvětimi jim trvala téměř čtyři dny, vlak mezitím několikrát zastavil, ale nikdy jim SS-mani nedali vodu nebo jídlo. Za tuto dobu, kterou strávili ve vlaku, se Andor Stern oddal svému osudu a vzdal se možnosti dále žít. Velmi si vyčítal, že nedokázal rodinu ochránit a vystavil ji tomuto nebezpečí. (Stern Fischerová, 2017, s. 190) Stejně jako i jiní, měl otec Violy špatné tušení. „*My se domů už nikdy nevrátíme. Zahyneme tam. Tam, kde ten vlak zastaví a dveře se otevřou, tam bude náš hrob. Oni nás vezou na popravu!*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 191)

5.7.3 Cesta do Osvětimi ve vzpomínkách Eddieho Jaku

Eddie Jaku, stejně jako obě ženy, odjel do Osvětimi. Na rozdíl od nich ale cestoval z Belgie, kde byl předtím zatčen. „*Zanedlouho pozatýkali nacisté požadovaný počet duší a začali nás nakládat do vagonů pro dobytek – muže, ženy, malé děti. Mačkali jsme se jako sardinky, tělo na tělo. Mohli jsme stát nebo klečet, ale na ležení či svlečení kabátů nebyl prostor. (...) Cesta trvala devět dnů a osm nocí. Někdy jel vlak rychle, jindy krokem. Občas se na nekonečné hodiny zastavil. Neměli jsme žádné jídlo a velmi málo vody. Dostali jsme 166litrový sud s vodou, který měl vydržet celou cestu pro všech 150 lidí. Další stejně velký sud jsme dostali jako záchod a všichni – muži, ženy, zdraví, nemocní – na něj museli chodit před všemi ostatními.* (Jaku, 2021, s. 73)

Největší problém představoval nedostatek vody, proto si ji vzal na starost otec Eddieho. Malým nožem, který měl u sebe, rozřezal papír na 150 malých čtverečků, které budou potřeba pro jakýsi přidělový systém. Každý měl nárok na dva hrnky vody denně. Když si ráno někdo přišel pro vodu, dal mu otec Eddieho papírek, který mu zase večer vrátil a dostal další hrnek vody. Díky tomuto přidělovému systému v jejich vagónu zemřeli pouze dva lidé, všude jinde se úmrtnost pohybovala kolem 40 %. (Jaku, 2021, s. 73–74)

5.7.4 Cesta Miloše Picka

Miloš Pick odjel transportem v září 1944. V každém vagóně bylo asi 50 lidí, byli formováni jako pracovní tábor, v transportu byli hlavně muži od 16 do 55 let. Všichni v tomto transportu doufali, že jedou do Berlína uklízet po bombardování. Nikdo nechtěl odjet na východ, protože se proslýchalo, že tam je to zlé. Cesta vlakem trvala tři dny a tři noci, nakonec všichni pochopili, že jedou na východ, nikoli na sever. (Pick, 2010, s. 46) *„Poslední noc již k ránu, někdy ve čtyři v pět hodin, bylo už z dálky vidět oheň šlehající z komínů krematorií, kilometry plotů z ostatného drátu osvětlených reflektory a strážní věže. I bez bližšího vysvětlení jsme pochopili, o co asi běží. Franta Graus nás uklidňoval. „I z takovýchhle lágrů se už lidi vrátili.“ I když se to nakonec potvrdilo, tehdy to ještě nemohl ani tušit – ale bylo to hezké pohlazení na duši.“* (Pick, 2010, s. 46)

5.8 Osvětim

Vyhlažovací tábor Osvětim se nacházel v Horním Slezsku v Polsku. Tábor se stal jedním z hlavních až v roce 1942. Od roku 1940 existoval kmenový tábor Osvětim I, kde byli lidé vězněni v bývalých kasárnách. Jako první sem byli deportováni polští političtí vězni. Právě zde najdeme i nápis „Arbeit macht frei“ – „Práce osvobozuje“. Velitelem tábora se v květnu 1940 stal Rudolf Höss. Až později nacisté poznali potenciál, který Osvětim nabízí. Nakonec se Osvětim rozrostla na skoro 50 kilometrů a zřízeno bylo na 50 pobočných táborů. Vybudovat takový komplex pomáhali lidé, které sem nacisté deportovali. Až v říjnu 1941 byl vybudován tábor II – Osvětim-Březinka. Sem byli umísťováni především Židé, byl tu ale zřízen i cikánský rodinný tábor, ženský tábor nebo terezínský rodinný tábor. (McDonough, 2. díl, 2022, s. 224–225)

Lidé po příjezdu do tábora nebyli automaticky posláni do plynu, nýbrž byli ve většině případů předvedeni před lékaře SS, kteří je zběžně prohlédli. Děti mladší šestnácti let, matky s dětmi, nemocní, staří a invalidní lidé byli postaveni do řady a následně odvezeni nákladními auty k plynové komoře. Muži a ženy, kteří byli viditelně zdraví a plní síly, byli postaveni do řady druhé a následně odvedeni do tábora, kde dostali vězeňské šaty a číslo, které jim bylo vytetováno na paži. Často se selekce na rampě zúčastnil i samotný doktor Mengele, který si vyhlížel oběti svých experimentů. Vězni v táboře neměli jen čísla, ale i speciální znaky, které je odlišovali. Žlutou hvězdu nosili Židé, zelené trojúhelníky běžní vězni, červené trojúhelníky

politici vězni, růžové zase homosexuálové, hnědé cikáni apod. (McDonough, 2. díl, 2022, s. 228–229)

Osvětimský tábor se stal největším vyhlazovacím táborem v Evropě. Již v červenci 1940 v Osvětimi I začala výstavba krematoria I. Krematorium se skládalo celkem z šesti pecí a mělo spálit až 340 lidí za den. Toto krematorium mělo sloužit pro zpopelnění lidí, kteří zahynuli „přirozeně“. Následně byla ale márnice přestavěna na plynovou komoru. Jako první zde zplynovali skupinu sovětských zajatců a polských vězňů, tehdy šlo pouze o experiment. Do této místnosti hodili nacisté plechovku s cyklonem B a do dvaceti minut všichni zemřeli. Asi nejznámější je ale plynová komora v Osvětimi II, tedy v Březince. Zároveň zde bylo vybudované krematorium, které mělo denně spálit až 4600 obětí. I zde byli lidé zabíjeni cyklonem B, který dodávala firma IG Farben. (McDonough, 2. díl, 2022, s. 225, 228)

5.8.1 Osvětimské vzpomínky Zdenky Fantlové

Když Zdenka Fantlová s posledními členy rodiny přijela do Osvětimi, byli všichni neskutečně zaskočení. Hned si všimli vězňů v pruhovaných mundůrech, kteří poklusem sbírali zavazadla. Všimli si i žen, které stály v pětistupech, v otrhaných hadrech, některé bez bot a všechny ostříhané. Mysleli si, že jde o nějaký přízrak, nemohli uvěřit svým očím. (Fantlová, 2013, s. 143–144)

Fantlová se svou sestrou se zachránily, byly německým lékařem poslány doprava, jejich maminka doleva. Následovala další prohlídka. Fantlová stále měla z Terezína plechový prstýnek, který dostala od Arna. Viděla, jak esesák u jiné ženy prstýnek našel a zmlátil ji, Fantlová nevěděla, co má dělat. Nakonec se rozhodla, že si prstýnek dá pod jazyk. Prohlízející lékař jí nenařídil otevřít ústa, takže Zdence se podařilo prstýnek zachránit. Prstýnek pro ni znamenal opravdu mnoho a byla šťastná, že se jí ho podařilo zachránit. (Fantlová, 2013, s. 148)

Následně byly ženy dovedeny do převlékárny, každé tam dozorkyně hodila nějaký kus oblečení. Zdenka neměla moc štěstí a přidělili jí olivově zelené večerní šaty z žoržetu a k tomu malý kabátek, dvě ponožky a pár pánských bot. (Fantlová, 2013, s. 152)

Fantlová popisuje, že celé dny trávily v bloku, nechodily nikam pracovat. Jednou se snažila dostat přes kavalce ke své kamarádce, uviděl ji esesák a přikázal jí, aby šla s ním. „*Vyšli jsme z bloku. (...) Stanuli jsme před stejným blokem, jako byl ten náš. Otevřel dveře a strčil mě dovnitř. Blok byl úplně prázdný, ani žádné kavalce v něm nestály. (...) Moje první myšlenka*

byla – teď mě tady zabije. Nevím jak. Jen se modlím, aby to šlo rychle. (...) Svlíknout a lehnout si na komín! – poručil. (...) Zapíchnul mi velkou injekční stříkačku do žíly a nařídil, abych rukou pumpovala, otevřít dlaň a zmáčknout, stále dál a dál bez přestávky. Chtěl jen moji krev. (...) Když naplnil moji krví všechny nádoby. cvaknul mi ušní lalůček, asi aby měl krevní skupinu, a zavelel: „Heraus! Und schnell! Loss!““ (Fantlová, 2013, s. 160)

5.8.2 Osvětim v knize *Mengeleho děvče*

Do Osvětimi rodina Sternů dorazila 13. června 1944. Stejně jako Fantlová i Viola Stern Fischerová si hned všimla vězňů v pruhovaném oblečení. Podobně jako Fantlovou i Stern Fischerovou nahnali esesáci do sprch, jediný rozdíl byl v tom, že společně s muži. Potom ženy i muže oholili na hlavě, v podpaží i na intimních místech. (Stern Fischerová, 2017, s. 194, 197–198)

Viola Stern Fischerová se dostala do baráku, kde již bydlely jiné vězenkyně. Měla štěstí, potkala tam Annu, která jí řekla vše o chodu tábora i o jejich blokové. *„Tady žádná z žen neví, zda si večer ještě lehne na tu studenou zem. Některé se raději dobrovolně rozhodnou objímat dráty. (...) Tady žádnou svobodnou vůli nemáš. Všechno ti nařizují. (...) Možná se ti to podaří přežít a potlačit v sobě to, že jsi mrtvá, ale už navždy to zůstane ve tvé duši. Pokud se rozhodneš i přesto přežít, pamatuj si, že na to potřebuješ jednu velmi podstatnou věc – štěstí.“* (Stern Fischerová, 2017, s. 211–212)

Viola měla větší možnosti, co se týkalo hygieny. Byla určená na lékařské pokusy, proto si mohla častěji odběhnout na toaletu a osprchovat se. (Stern Fischerová, 2017, s. 219)

Ženy, které bydlely s Violou v baráku, byly určeny pro Mengeleho, buď na jeho pokusy, nebo jako jeho asistentky. Josef Mengele byl posedlý liliputány a jednovaječnými dvojčaty. Dvojčata k sobě různě sešíval, pozoroval, co se s nimi stane. Často je separoval a jedno záměrně nakazil nemocí a sledoval to druhé, zda u něj propukne také nějaká nemoc. Též experimentoval s barvou očí. Dětem vstříkoval do očí tekutinu, aby se jim oči zbarvily do modra. Většina vězňů na následky zemřela. (Emmert, 2018, s. 113)

Po týdnu si přišli lékaři i pro Violu, předtím se všechny ženy musely vysprchovat. Potom přišly před doktora. *„A už jsem se hrůzou vykulenýma očima dívala na to, jak před doktora dovedli první vězeňkyni, ohnuli ji v pase, a protože byla v takovém šoku, že si s ní mohli sice dělat, co chtěli, ale ona neudělala nic, tak jí jeden z kápů roztáhl pŕlky zadku od sebe. Sestra*

zatím do té pumpy nasypala ten žlutý prášek, nasadila vepředu jakýsi nástavec a podala ji doktorovi. (...) Napodruhé z pumpy vyletěl oblak žlutého prachu. Doktor se přiblížil k vězeňkyni, kterou tam káповé drželi, a zastrčil jí ten asi deseticentimetrový nástavec pumpy hluboko do rekta. A dvakrát stlačil píst. (...) Mezitím další dva káповé přitáhli z kouta takovou vysokou dřevěnou židli (...). Bylo to takové improvizované gynekologické křeslo. Tu chuděru na ně vysadili, nohy jí strčili do těch dřevěných opěrek a přivázali řemeny. Potom jí sestra roztáhla vagínu, aby doktor mohl opět zastrčit ten nástavec do pacientky, do pokusného objektu. A opět dvakrát stlačil píst. (...) Byla jsem čtvrtá na řadě. Jestli si myslíte, že na každou z nás použil nový nástavec nebo ho alespoň umyli, velmi se mýlíte. (...) Byla jsem nahá, dotýkali se mě cizí muži a doktor mi strkal pumpu do zadku. (...) Jak mě přivázali na to křeslo, to nevím. Pamatuji si jen to, jak jsem tam ležela a sestra mi roztáhla vagínu. „Má panenskou blánu,“ řekla doktorovi. (...) Sestra mě pustila, ale za sekundu už jsem cítila doktorovy prsty v rukavicích. Bylo to hrozné! Nacistická sestra a doktor byli ti, kteří si prohlíželi mé ženství jako kus masa. (...) Doktor podal tu pumpu sestře: „Podržte mi to na chvíli.“ Jednu ruku v té odporne umělé hnědé rukavici mi položil na břicho a zatlačil směrem dolů a dva prsty druhé ruky mi vrazil do vagíny. (...) „Už je to v pořádku,“ řekl a natáhl ruku pro pumpu. (...) Dovnitř vešlo šest esesáků. „Vidím, že jsme to stihli. Balónky máme připravené, můžeme začít.“ Všichni měli v rukou takové malé proutky. (...) Postavili se okolo nás do kruhu a začali nás těmi proutky bít. (...) Ty balónky jsme byly my. Když jsme se snažily utéct před jejich údery, tak z nás ten napumpovaný vzduch unikal. Zepředu i zezadu. A oni se tím zlomyslně bavili. Byla to hrozná hanba.“ (Stern Fischerová, 2017, s. 243–245)

Když ženy zrovna nebyly vybrány na nějaký experiment, mohly se pohybovat okolo jejich nebo ostatních bloků. Asi po dvou týdnech, co byla Viola Stern Fischerová v táboře, uslyšela, že na ni někdo volá. Za plotem byl strýček Arpád Haas. Strýček Áрпи jí dal svůj hrneček a lžici, aby měla z čeho jíst. Bohužel je u toho viděla bloková Baby, která Stern Fischerovou začala ukrutně bít. Praštila ji dokonce přes ucho a již nikdy na něj neslyšela. (Stern Fischerová, 2017, s. 261–262)

Stern Fischerová též zmiňuje, že nebylo v části, kde pobývala, výjimečné, že Němec měl nějaký vztah s Židovkou. Někteří pouze potřebovali náruč, do které se mohli schoulit a bylo jim jedno, zda je to Židovka, či nikoli. V Osvětimi též fungoval „bordel“. V roce 1943 ho zřídili na příkaz Himmlera. Tento bordel byl určen jen pro káпы, blokové, členy Sonderkommanda a vězně, kteří plnili normu na 120 %. Mnoho žen si muselo během pár sekund vybrat,

zda půjdou do plynu, těžce pracovat, nebo dělat prostituci. Později byl zřízen nevěstinec pro esesáky. Tam nepracovaly Židovky, ale Nežidovky všech národností. (Stern Fischerová, 2017, s. 267–268)

Stern Fischerová též píše, že v různých knihách se můžeme dozvídat jiné informace. Na vině byla velikost tábora. V každé části byl jiný kápo, který hlídal pořádek. *„Někteří vězni z koncentráku by řekli, že mít u sebe další kus oblečení kromě toho, které vyfasovali na začátku v hangáru, znamenalo minimálně dvacet ran bičem a tři dny v kobce bez jídla. Nebo rovnou i kulku. (...) Jiní by vám řekli, že to oblečení jen esesáci nebo kápové zabavili, dali vězni pár facek a to bylo všechno. Jednoduše, někdo vám poví, že se něco nesmělo, nedalo a jiný, který byl jen o dva baráky dál, zase to, že to nebyl problém.“* (Stern Fischerová, 2017, s. 268–269)

Viola Stern Fischerová se zmiňuje o útěcích, o které se pokoušeli vězni. Pokaždé, když někdo z tábora utekl, všichni ostatní museli být nastoupeni do té doby, než se našel. Klidně to trvalo dva dny, v jakémkoli počasí. Když vězně, který se pokusil o útěk, našli, přivedli ho zpět do tábora, přivázali ho ke sloupu a nechali ho umřít hladu a žízní. (Stern Fischerová, 2017, s. 272)

V ženské části tábora se dělo naopak něco jiného. Ženy většinou pracovaly v kuchyni, což byla příšerná muka, nesměly totiž nic sníst. Pokud nějakou ženu, která snědla jídlo, které bylo určeno strážím SS, chytili, následně ji potrestali. *„Ženu chytily dvě dozorkyně, ta třetí se ohnala a pěstí ji bila přímo do žaludku. Chuděra se prohnula, ale dozorkyně ji narovnaly a držely ji pevněji. Při třetím úderu se pozvracela. A ony ji donutily to ze země sníst.“* (Stern Fischerová, 2017, s. 274)

Stern Fischerová zažila ještě další pokusy. Pokusy s pumpou a žlutým práškem zažila dohromady pětkrát, naštěstí dostala průjem a gynekologický zánět až po poslední dávce a tím si zachránila život, protože ji neodvedli ani do plynu, ani do nemocnice. Další pokus již nebyl gynekologický, nýbrž jí dali injekci s mléčnou tekutinou, myslela si, že šlo o tyfus. Za týden si ji opět zavolali do nemocnice, německá sestra se jí snažila do hrudníku píchnout injekci, natrefila ale na hrudní kost a jehla se jí zlomila. Violu zachránila přítelkyně Anna s Adukou, které jí zlomenou jehlu vyndaly. (Stern Fischerová, 2017, s. 277–281)

Viola se ještě potkala v táboře s další příbuznou – Ester. Ester jí vyprávěla příběh o tom, jak její dceru Juditku hodili esesáci v Budapešti do řeky a jak viděla svého muže v táboře umírat.

Nakonec se nechala zapsat na seznam těch, které odvezou do plynu. (Stern Fischerová, 2017, s. 283–286)

5.8.3 Osvětim popsaná v knize *Nejšťastnější muž na Zemi*

Eddie Jaku se do Osvětimi dostal v únoru 1944. Stejně jako ostatní, i Jaku zažil ještě na rampě u vlaku selekci, kterou řídil sám Josef Mengele. Následně byli odvedeni do umývárny, kam je nacisté zavřeli. Chtěli vyzkoušet jejich odolnost. Zhasli světla a vykřikovali slova jako „oheň“, „plyn“ atd. Naštěstí Jaku se svými kamarády vymyslel, že se schovají do kouta a vždy dva budou spát a dva hlídat a tím se zachrání před vyděšeným davem ostatních. Tři dny a tři noci je takto nacisté mučili, 18 lidí zahynulo. (Jaku, 2021, s. 76–77)

Následně byli muži odvedeni do další místnosti, kde dostali oblečení a vytetovali jim na paži číslo. Poté byl Jaku přesunut do bloku, kde žil s dalšími čtyřmi sty vězni různých národností. Jaku vzpomíná, jak jednou v odpadu našel děravý hrnec. Vzal si ho a opravil ho. Poté za ním chodili židovští lékaři, kteří dostávali občas zapláceno za práci venku bramborami. Jaku jim je v tom hrnci uvařil a vždy mu za to zaplatili jednou bramborou. Vždy se rozdělil se svým přítelem Kurtem. (Jaku, 2021, s. 87–88)

Jaku byl později označen za „ekonomicky nepostradatelného Žida“ a začal pracovat v IG Farben. *„Celkem třikrát mě poslali do plynových komor a možná dvacet metrů před vstupem si dozorce všiml mého jména, čísla a povolání a zakřičel: „Vyved'te 172338!“ Třikrát. V duchu jsem poděkoval otci, který trval na tom, abych se odborně vyučil v odvětví, jež mi zachránilo život. (...) Jako předák dílny IG Farben jsem měl na starost údržbu vysokotlakého potrubí, které pohánělo všechny možné stroje na výrobu vybavení pro německou armádu. (...) Nosil jsem kolem krku nápis, na kterém stálo, že pokud dojde z jakýchkoliv trubek k úniku, mají mě pověsit.“* (Jaku, 2021, s. 95–97)

Jaku dokonce popisuje v knize svůj útěk. Spřátelil se s mužem, který do IG Farben dodával jídlo. Vytvořil speciální sud, do kterého by se Eddie mohl vtěsnat a utéct. V ten den jim to prošlo, Eddie se dostal za brány lágru, bohužel neměl žádné jiné oblečení než to vězeňské. Poprosil o oblečení jednoho Poláka, ten mu však místo pomoci ušetřil kulku do lýtky. Eddiemu nezbylo nic jiného než se vrátit zpět do Osvětimi. Počkal si na poslední zástup, který bude pochodovat do lágru a nepozorovaně se k nim připojil. V táboře vyhledal Eddie lékaře, který mu kulku vyoperoval a ránu vyčistil. (Jaku, 2021, s. 108–111)

Ačkoli v Osvětimi působil doktor Mengele, Jaku nebyl nikdy na žádný pokus vybrán, ale nacisté se u mužů snažili vyvolat neplodnost. „*Téměř čtyři měsíce jsme každé ráno měli kafe. Nebylo příliš dobré – taková chemická napodobenina pravé kávy –, ale ty první čtyři měsíce jsme ji do sebe lili s chutí. Jednoho dne jsem si všiml, že je z hrnku cítit něco zvláštního. Šel jsem do kuchyně a zeptal jsem se jednoho chlapka: „Co to dáváš do toho kafe?“ „Bromid,“ odpověděl. Bromid byla chemikálie používaná k potlačení mužského libida. Polovina hrnku stačila pro deset mužů. „Kolik tam toho dáváš?“ zeptal jsem se. „Neblázni! Otevřeme plechovku a dáme to tam celé!“ řekl. Dost na chemickou kastraci stovky mužů! Takže žádné další kafe pro Kurta ani pro mě. Díky tomu mám dnes rodinu. Jeden izraelský přítel sice přežil, ale nikdy nemohl mít děti, protože pil tohle kafe a zničilo mu to reprodukční orgány.*“ (Jaku, 2021, s. 118)

Jaku v knize též popisuje selekce, které se odehrávaly přímo na bloku. Pravidelně k nim na prohlídku chodil lékař, který kontroloval, zda nemají vši. Všichni muži se shodli na jednom, který měl nejčistší košili, odvěšili mu ji a předvedli jej před lékaře. Lékař ale také každému vězni kontroloval pozadí, pokud jim na zadku nezbyl žádný tuk, byli posláni hned do plynové komory. (Jaku, 2021, s. 119)

5.8.4 Vzpomínky na Osvětim v knize Miloše Picka

Stejně jako ostatní, i Miloš Pick popisuje příjezd vlakem, kde se museli postavit před lékaře SS, kteří je rozdělovali na stranu života a smrti. Pick také popisuje, jak si blockälteste, káповé a štubndiensti, kteří měli na starost rozdávání polévky, nechávali většinu té husté části, která se usazovala na dně hrnce. A tak se devět chlapců z terezínské organizace rozhodlo, že se těmto hodnostářům postaví. „*Zítří nepůjdeme do fronty, postavíme se vedle fronty, a jestli zas kápo chrstne tu bryndu věžňovi do obličeje a dá mu facku, tak já mu ji vrátím a vy se mě musíte zastat. A další den to samozřejmě káповé udělali zas. (...) Čtveřice hodnostářů – štubndiensti a káповé – okamžitě vyrazila proti tomu vězni, který tu facku uštedřil, ale nás devět bylo připravených mimo frontu za ním a vztáhli jsme taky ruce a něco jsme taky vykřikli a za námi se začaly okamžitě houfovat desítky dalších věžňů. Ted' hodnostáři pochopili, že jich je jen pět a nás sedm stovek, že by šel sice asi rychle celý blok do plynu, ale oni by to taky nepřežili. Nastalo vyjednávání, lekli se. (...) Najednou byla v našem bloku oáza – byl tam úplně jiný režim.*“ (Pick, 2010, s. 49–50)

I Miloš Pick se dozvěděl, že jeho sestra je v táboře, ačkoli se s ní přímo nesetkal. Dozvěděl se to díky elektrikáři, kterého znal z Terezína a měl přístup do ženského tábora. *„Krátké dohadování s ní přes drátěný plot a písemný vzkaz na stránce vytržené z modlitební knížky, kterou sem někdo i s perem propašoval. Jindra Staněk zabalil do té stránky kamínek a opatrně ji Soně přehodil, aby nás ze strážní věže nepokropili kulometem. Napsali jsme jí: „Hlas se dobrovolně do nejbližšího pracovního transportu do jakéhokoli jiného lágru – jen pryč od zdejších komínů.“ Pak už jsem ji neviděl.“* (Pick, 2010, s. 52)

Lidem se během války nevedlo dobře, zhoršila se životní úroveň obyvatel, potraviny a některé zboží bylo na lístky, v Protektorátu byl měsíční příděl na osobu 0,6 kg masa. Proto lidé trpěli podvýživou a nemocemi. V Protektorátu se lidé báli gestapa, které denně zatýkalo obyvatele. Německý teror zesílil po atentátu na Reinharda Heydricha v roce 1942. (Čapka, 2010, s. 111–112)

Po smrti Heydricha bylo v Protektorátu vyhlášeno stanné právo, které trvalo necelé dva měsíce a bylo při něm zavražděno téměř 1600 lidí. Za smrt Heydricha zaplatilo životem mnoho lidí, nacisté nechali vypálit Lidice kvůli údajné spolupráci na atentátu. Po dvou týdnech postihl podobný osud i Ležáky, a to kvůli pomoci parašutistům. Během celé heydrichiády bylo zavražděno na 2000 lidí. (Hořák, Jelínek, 2006, s. 55–58)

Češi, kteří se nijak nezapojovali do odboje a nijak na sebe neupozorňovali, většinou nebyli nijak trestáni. Židé byli posíláni do táborů smrti jen kvůli svému původu. Lidé v Protektorátu i tak trpěli podvýživou, dostávali méně potravinových lístků než Němci, zejména po atentátu na Heydricha. Pokud chtěli obyvatelé někoho navštívit, museli se ihned hlásit místní policii, též nemohli svobodně měnit povolání a nesměli vycházet na ulici bez dokladů nebo pracovní knížky. (Hořák, Jelínek, 2006, s. 59) Prožívání války Židy a Čechy/Slováky snad nejde ani srovnávat, lidem v Protektorátu sice každodenně hrozilo nebezpečí, Židé toto nebezpečí zažívali na vlastní kůži.

I Němci to neměli ve státě jednoduché, neustále je pozorovali blokové a každý přestupek hlásili gestapu. Lidé postupně ztráceli svobodu slova, cenzura byla nelítostná, zahraniční noviny nebyly téměř k sehnání. I v Německu byl zaveden přidělový systém na potraviny, život obyčejných lidí v Německu se dost podobal životu lidí v Protektorátu. (Roland, 2017, s. 109, 111, 128)

5.9 Z Osvětimi dál za prací

Na začátku roku 1945 se Spojenci přibližovali k Osvětimi, Himmler nařídil rozebrat krematoria a nacisté měli za úkol zcela vyprázdnit Březinku. Ty nejslabší nechali na pospas osudu a ostatním nařídili dlouhý pochod do Buchenwaldu. Sovětská armáda nakonec Osvětim osvobodila 27. ledna 1945. Nacisté stihli rozbořit krematoria, táborové záznamy buď spálili, nebo si je vzali s sebou. Až po dlouhých dvou měsících otiskly deníky „Washington Post“ a „New York Times“ články, kde se zmiňovaly o Osvětimi. (Pitzerová, 2019, s. 218)

Jak Američané i Rusové postupovali, každý den Německo bombardovali. V této chvíli nacisté evakuovali tábory i v Německu. Vězně nutili k dlouhým pochodům zejména na sever a východ. Někteří vězni šli už svůj druhý pochod. Tyto pochody ale byly drastičtější, tábory nebyly zásobovány a vězni při pochodech umírali ještě častěji. (Emmert, 2018, s. 160)

5.9.1 Příběh Zdenky Fantlové

Zdenka Fantlová se dostala do transportu žen, který měl jet kopat zákopy dál na východ. Ženy za dva dny přijely do Horního Slezska do Breslau, tam je ubytovali ve stodole a stájích. Ženy byly vždy ráno odvedeny na určitou část území, kde měly kopat zákopy proti Rudé armádě. Byl to ale velmi těžký úkol. Pracovat měly v nechráněném území, kde mrazy dosahovaly až -25°C . Tato práce měla jedinou výhodu, nikdo je při práci nekontroloval a neohrožovala je osvětimská krematoria. (Fantlová, 2013, s. 162–163, 165)

Fantlová popisuje, jak šly ženy jednou do práce a potkala je selka. Byla velmi zděšená, jak jsou ženy oblečené, a proto otevřena batoh a hodila jim jedny teplé vlněné punčochy, shodou okolností je chytila právě Zdenka. Společně s dalšími čtyřmi ženami se dohodly, že každý den je bude nosit někdo jiný. Poté napadl v Horním Slezsku sníh a ženy si myslely, že přečkají zimu ve stodole. Bohužel se tak nestalo, dostaly příkaz nosit stromy z lesa na pilu. (Fantlová, 2013, s. 169, 171)

21. ledna ženám Lagerkomandant oznámil, že se musí tento Kurzbach vyklidit. Ženy měly chvíli na to, aby se sbalily. Zdenka a její přítelkyně ještě došly pro svou kamarádku na marodku, protože tušily, že by ji jinak zabily. Též si ze sklepa nabraly syrové brambory a vydaly se na cestu. Cestou ženy občas nějakou bramboru snědly, později je ale začaly tížit a s těžkým srdcem je odhazovaly. Horší pro ně byl nedostatek spánku, ženy pochodovaly tři dny a tři noci, nikde se nezastavovaly. Po několika dnech chůze jim němečtí vojáci konečně dovolili přespat

ve stodole. Ženy se poté vydaly dále na cestu a dorazily do Gross Rosenu. (Fantlová, 2013, s. 177–183)

Rusové se začali přibližovat i Gross Rosenu, proto se ženy vydaly na další pochod. Tentokrát jely vlakem. V jednom vagóně se tísnilo až 130 vězňů. Po pěti dnech dojely do Weimaru. Tam z vlaku vyházely mrtvá těla a měly se vydat na pochod do Buchenwaldu. Ten byl ale přeplněn, a proto se rozhodlo, že pojedou do Mauthausenu. (Fantlová, 2013, s. 184–187) *„Následovaly další tři dny nesnesitelné jízdy, hlad, žízeň, zima – a nové mrtvé. Dali nám malý proviant. Plesnivý chleba a kousek nějakého sýra. Žádná z nás ale nemohla polknout ani sousto, jak jsme byly vyprahlé hroznou žízní. Ani sliny v ústech už jsme neměly. (...) Jednoho pozdního zimního večera, byla už polovina února, náš vlak zastavil v malé horské staničce. Nesla jednoduchou cedulku – Mauthausen.“* (Fantlová, 2013, s. 187)

Ani v Mauthausenu Fantlová dlouze nepobyla, zanedlouho je esesáci nahnalý do vlaku a odvezly pryč. Cestou projížděly přes Protektorát a ženy-Česky měly velkou radost, zpívaly hymnu a volaly z vlaku na kolemjdoucí. Dělníci u Plzně jim hodili i bochník chleba. Ženy si představovaly, co bude první věc, co udělají, až se vrátí po válce domů. Pátý den ženy a ostatní vězni přijeli do Belsenu. (Fantlová, 2013, s. 193–196)

Fantlová a ostatní ženy se do Belsenu dostaly na konci února. Ženy byly po dlouhé cestě vysíleny a okamžitě začaly shánět jídlo, stejně jako v Osvětimi dostaly jen vodovou polévku a pilinový chléb. Stejně jako všude, i tady ženy pracovaly, ale nešlo o běžnou práci jako v ostatních lágrech. Nýbrž je dozorkyně odvedly na pole, tam celý den postávaly a večer se vrátily. (Fantlová, 2013, s. 197–199)

„Jednou jsme při své „práci“ objevily sud plný odpadků a zapáchajících kostí, na kterých bylo ještě trochu syrového zelenavého masa, ba i kousky zažloutlého tuku. Vyhrabaly jsme je ze sudu a zběsile ohlodávaly jak hladoví psi. Myšlenka na nějakou otravu nás ani nenapadla.“ (Fantlová, 2013, s. 199)

Jak píše ve svých pamětech Zdenka Fantlová, do Belsenu proudily tisícové zástupy vězňů z jiných koncentračních táborů. Belsen byl zanedlouho přeplněn a v březnu 1945 dochází v táboře k epidemii tyfu. Lidé se mačkají v barácích, trpí třesavkou, zimnicí a bolestí těla. V této době příslušníci SS vůbec mezi vězně nechodí, jen tábor střeží, a proto vězni nedostávají ani přiděly jídla a vody. (EpochálníSvět, 2016)

I sama Fantlová v knize píše, že táborem se začaly šířit zprávy o blížícím se osvobození, nicméně předtím zachvátil tábor tyfus. „*Vedly jsme nerovný boj teď už jen o holý život. (...) A proti nám stál po zuby ozbrojený nepřítel. Hlad. Žízeň. Špína. Vši. Bacily. Tyfus. Všecky jsme onemocněly. Tělo rozpálily horečky, v hlavě to hučelo, sluch se ztrácel, dostavila se nepopsatelná žízeň a to nejhorší – vysilující průjmy. Ale do práce jsme musely. Nemocní se neuznávali. (...) Tyfus se bleskurychle rozšířil a zamořil i ten nejposlednější kout v nejposlednějším bloku. Nebylo úniku. Lidi začali hromadně umírat. (...) Nebyl už chleba. Naše jediné jídlo. Už jsme žily jen z vody a vzduchu. Němci sami pak dovršili zhoubné dílo a vodu nám zavřeli. Všecky kohoutky vyschly. Mít tyfus a nemít vodu je konec.*“ (Fantlová, 2013, s. 202) Zdenka nakonec z celé skupiny jejích kamarádek zůstala sama. Lída, která byla těhotná, potratila, byla odvezena na marodku a následně zemřela. Blanka, která byla ze skupiny nejsilnější, vzdala boj o život a za pár hodin zemřela. Anita umřela pět dní po Blance, nechtěla, bránila se, ale její tělo podlehlo tyfu. (Fantlová, 2013, s. 203–204)

5.9.2 Cesta Violy Stern Fischerové

Stern Fischerová strávila v Osvětimi dva měsíce a hned byla poslána do dalšího lágru, bylo to 13. srpna a poslali ji do Ravensbrücku. Cesta trvala téměř čtyři dny a vlak nebyl kupodivu tak přeplněný. Následně byli všichni vězni, kteří byli přivezeni z Osvětimi, posláni do nucené karantény. Tam byli asi tři týdny, poté je poslali pracovat. V karanténě se seznámila s lékařkou, která jí vyprávěla, že i tady se dělají pokusy, ale v menší míře než v Osvětimi. (Stern Fischerová, 2017, s. 288–293)

Viola Stern se stalo při práci něco, co nečekala. Do Ravensbrücku přijela v dlouhých večerních šatech a dřevácích, které dostala v Osvětimi. Při práci si jí všiml jeden příslušník SS a odvedl ji do skladu, kde dostala nový pracovní oděv a boty. (Stern Fischerová, 2017, s. 295)

Ani ne za měsíc byli všichni vězni, kteří sem přišli s Violou, transportováni do Buchenwaldu. Tam opět strávili několik týdnů v karanténě. Poté byli přesunuti do města Neustadt bei Coburg, kde měli pracovat ve společnosti Siemens, která se specializovala na výrobu a opravu poškozených kabelů do radiostanic nebo vysílaček, které mířily na frontu. Ženy pracovaly ve skupině po deseti. Viola se hned seznámila s ženou jménem Eržika, která znala Lučenec. (Stern Fischerová, 2017, s. 300, 303–304)

V této práci panovaly o něco lepší podmínky. Ženy jedly ve vedlejší hale, každá dostala svůj vlastní ešus a lžici. Na oběd měly vařené brambory s kapustou a řepou. Před spánkem dostala

každá jutový pytel, který si mohla vycpat slámou. Na večeri dostaly bílou kávu a opravdový chléb. (Stern Fischerová, 2017, s. 306–307)

Stern Fischerová popisuje, jak vězněné Holanďanky a Švédky dostávaly od Červeného kříže balíčky. Většinou v nich bylo teplé oblečení, vitamín C v tabletách, džem a suchary. Přiblížily se Vánoce a tyto vězenkyně dostaly balíčky. Mistr, který dělal dozor nad vězenkyněmi, viděl, že ostatním je to líto. Proto všem ostatním dal malý balíček, ve kterém bylo malé jablko, čtyři oloupané vlašské ořechy a čtyři lžičky meruňkové marmelády. A tak všechny ženy měly takové malé Vánoce. (Stern Fischerová, 2017, s. 310–311)

Po třech měsících, co Viola pracovala v továrně na opravu kabelů, se u ní objevily pravé neštovice. Okamžitě byla poslána do izolace, kde si jí nikdo nevšímal. Za pár dní za ní přišla francouzská lékařka s polskou sestrou Magdou. Lékařka jí pupínky rozřezala a následně vydezinfikovala. Po zhojení všech strupů se v březnu 1945 vrátila do práce. (Stern Fischerová, 2017, s. 313–316)

Poslední březnový týden už ženy práci ve firmě téměř neměly, doručení nefungovalo a Němci se z fronty stahovali. Některé ženy dokonce přemýšlely, že by utekly, ale další je z toho odrazovaly, protože jsou stále v Německu a Němci jim nepomohou. Následně sem přijeli esesáci z Buchenwaldu a ženy vyhnaly pešky na další cestu. (Stern Fischerová, 2017, s. 317–318)

5.9.3 Popis cesty v knize *Nejšťastnější muž na Zemi*

Eddie Jaku zůstal v Osvětimi do 18. ledna 1945, kdy ho ve tři hodiny ráno vzbudili k nástupu a tam se dozvěděl, že nepůjde do práce, nýbrž se vydá na cestu do Německa. Byl to velmi těžký pochod, teploty padaly pod -20 °C, vězni nedostávali jídlo ani pití. Po třech dnech došli do Hlivice, kde přenocovali. Jeho přítel Kurt už neměl síly dál jít, proto se schoval ve stropním otvoru. Poté nacisté vězně nahnali do vlaku do Buchenwaldu. Jeli v otevřených vagónech a vězni byli hned promrzlí. Krejčí navrhl, aby si všichni sundali haleny a on je sešil k sobě, a tak vytvořil provizorní deku. Cestou Československem popisuje i hodné lidi, kteří vězňům házeli do vagónů jídlo. Zmiňuje, že často se jednalo jen o jeden bochník pro celý vagón, ale i za to byl vděčný. (Jaku, 2021, s. 125–127)

Naštěstí Eddie Jaku nestrávil v Buchenwaldu příliš mnoho času. Přihlásil se na výzvu esesáka, který sháněl nástrojaře. Jaku byl přemístěn do menšího tábora Sonnenburg a jezdil každý den opravovat stroje po dobu dalších čtyř měsíců. (Jaku, 2021, s. 129)

Později se ukázalo, že majitelem firmy byl Goh, který znal Eddieho otce. Řekl mu, že mu nemůže pomoci utéct, ale alespoň mu nechával jídlo navíc. *„A opravdu, od toho dne, kdykoliv jsem přišel do práce, našel jsem ve stroji schované jídlo. (...) Když jsem ho na začátku směny otevřel, našel jsem tam chleba, kaši s mlékem, někdy salám. Měl jsem z jídla radost, ale tou dobou vypadali všichni přeživší vězni jako kostlivci. Naše trávicí ústrojí bylo tak poškozené z hladovění a špatné stravy, že jsme mohli sotva jíst. Stěží jsem dokázal spolýkat kaši – musel jsem si ji vzít na záchod a přidat do ní vodu, abych ji mohl strávit. Mléko bylo příliš tučné. Ani salám jsem nemohl sníst – zabilo by mě to.“* (Jaku, 2021, s. 131–132)

Nepřátelské armády se k Němcům blížily každou minutou a oni nevěděli, kam by měli utéct. Proto začali vězně opět evakuovat. Vydali se na další dlouhý pochod.

5.9.4 Buchenwald – Meuselwitz ve vzpomínkách Picka

Koncem října nebo začátkem listopadu 1944 byl Miloš Pick transportován do pobočného tábora Meuselwitz, kde se nacházela muniční fabrika. Pick vzpomíná, jak poddůstojník a strážný s nimi jeli v jednom vagóně. Když poddůstojník odešel, strážný se rozhodl nabídnout vězni, že si s ním vymění boty, opravdu tak učinil. Nakonec dojeli do pobočného tábora a byli zařazeni na práci na soustružnických automatech, kde se vyráběly náboje do letadel. (Pick, 2010, s. 54–55)

Miloš Pick zažil v tomto táboře mnoho náletů. Z vedlejšího tábora uprchli dva francouzští zajatci a Spojencům poradili, kde by měli bombardovat. První byl za bílého dne od Američanů. Bohužel si spletli fabriku s blokem a zranili tak mnoho žen. Druhý nálet byl britský a byl přesnější. Ve starém závodě srovnal se zemí celou halu. (Pick, 2010, s. 57)

V dubnu se již nepřátelská armáda blížila k Buchenwaldu a vězni byli opět nahnáni do vlaku a odvezeni. Občas je esesáci pustili na stráž schovat se před nálety, ale jídlo žádné nedostali. Nedostali ho ani od německých obyvatel, kteří je viděli. Jen jedna Srbka a její německý manžel jim pomáhali. Dovolili jim vzít si z hromady jednu či dvě brambory. Asi třetí den se opět vydali na cestu, dostali krajíc chleba a pochodovali. (Pick, 2010, s. 62, 64–65)

5.10 Útěk/osvobození

Zdenka Fantlová byla naposledy vězněna v Bergen-Belsenu. Tam se dočkala osvobození a konce války. 15. dubna 1945 přijela do Belsenu britská armáda. Na místě našli 60 000 živých vězňů a 13 000 mrtvých vězňů. Z již osvobozených vězňů během několika týdnů zemřelo dalších asi 15 000 kvůli nemocem, které měli. (Paměť národa, 2020)

Fantlová popisuje příchod Britů takto. *„Konečně se jednoho rána, tuším, že to bylo 15. dubna 1945, kdy jsem ležela na zemi mezi mrtvými a živými, už v agónii, rozlehlo se pištivé volání: „Už jsou tady! Už jsou tady!“ „Kdo?“ „Angličani přece!“ „Aaaah,“ ozvala se odpověď téměř bez zájmu. (...) My už jsme náš okolní svět nevnímaly. Život z nás vyprchal. Nezbyla v nás ani lítost, ani slzy, ani jiné citové pohnutky – jen nejposlednější zbytek energie, který stačil jenom na tolik, abychom ještě dýchaly. Víc nic.“* (Fantlová, 2013, s. 205–206)

Zdenka s ostatními ženami byla až v jednom z posledních bloků, proto se k nim britská armáda nedostala brzy. Zdenka již myslela, že v bloku zemře, sebrala poslední síly a plazila se z bloku pryč. Doplazila se až ke stanici Červeného kříže, tam ji našel britský voják, který jí nařídil, aby se vrátila do svého bloku a počkala, až na ni přijde řada. Fantlová mu řekla, že pokud se do bloku vrátí, zemře. Voják se nad ní slitoval a nechal ji v domě Červeného kříže, slíbil jí, že se brzy vrátí. (Fantlová, 2013, s. 208–210) *„A najednou se tu objevil. Můj zachránce. (...) Přinesl rezervní nosítka a opřel ho o zeď. Přikročil ke mně, strhnul ze mě ty zavšivené, roztrhané, zelené plesové šaty, které jsem před šesti měsíci vyfasovala v Auschwitzu a ze kterých jsem se od té doby nesvlíkla. Hodil je do kouta, ještě je pro jistotu odkopnul a rychle mě zabalil do bílého prostěradla. Zvednul mě jak pápěrku, přikurtoval na rezervní nosítka, odnesl k autu a zasunul na štorc mezi ostatní.“* (Fantlová, 2013, s. 211)

Fantlovou dovezli do Bergenu do jakési provizorní nemocnice, tam ji odvěšili a položili na zem, kterou předtím vystlali slámou. Časem ji přeložili do jiného pokoje, kde spala na vojenské železné posteli, v té době měla Fantlová pouze 35 kg a neudržela se na nohách. Poté vznikla akce, která byla organizovaná Mezinárodním Červeným křížem ve spolupráci se Švédskem. Švédská vláda byla ochotna přijmout několik tisíc nemocných na léčení. Později se v seznamu objevila i Fantlová. (Fantlová, 2013, s. 212–215)

Naopak Viola Stern Fischerová byla nějakou dobu vězněna v Buchenwaldu, odtamtud je příslušníci SS vyhnali na další pochod. 6. dubna 1945 se ženy rozhodly, že se pokusí o útěk. Zastavily se v lese, kde si měly chvíli odpočinout, Viola a ostatní ženy měly vidinu dobrého

místa ke schování před Němci. „Pošeptala jsem Magdě: „Zalezte s doktorkou pod větvě a plazte se pryč. My chvíli počkáme a přijdeme za vámi. Utíkejte k potoku.“ (...) Jak jsme seděly zády k tomu smrku, rukama jsme podepřely jeho pichlavé větve, aby se pod ně Magda s Amélie dostaly. (...) Nikdo si toho nevšiml. Chvíli jsme ještě seděly a potom jsme pod ně sklouzly i my.“ (Stern Fischerová, 2017, s. 326–327)

Ženám se utéct podařilo, žádný esesák si jejich útěku nevšiml. Druhý den ženy dorazily ke statku, kde je sedlák nechal přespat v maštali, dal jim najíst a věnoval jim čisté oblečení. Díky tomu se jim podařilo přežít. (Stern Fischerová, 2017, s. 330)

Eddie Jaku dlouhou dobu pracoval v Sonnenburgu. Poté se ale vydali esesáci s vězni na další dlouhý pochod. Pochodovali po silnici a Eddie si s sebou vzal víka z dřevěných barelů. Ostatní se divili, co ho to napadlo, že ačkoli je zesláblý, nosí s sebou ještě zátěž. Jednou se opět zastavili, aby zabili koně, který byl u cesty. Jaku zalezl nepozorovaně do roury, na sebe si dal i ona víka. Poté usnul, když se probudil, víka byla rozstřílená, ale on živý. Díky tomu se mu podařilo přežít. (Jaku, 2021, s. 133–135)

Jaku později došel k jednomu domu a žádal o civilní oblečení a boty. Po zkušenosti s Polákem, který mu prostřelil nohu, byl velmi opatrný a odmítal jít dovnitř. Později byl natolik zesláblý, že se rozhodl dojít k silnici, i kdyby ho měli zastřelit prchající nacisté. „Zvedl jsem zrak. Viděl jsem, jak se po silnici blíží tank... americký tank! Ti nádherní američtí vojáci. Nikdy na to nezapomenu. Zabalili mě do deky a o týden později jsem se probudil v německé nemocnici. (...) Vedoucí nemocnice byl profesor s ohromným bílým plnovousem. Občas mě přišel k lůžku zkontrolovat, ale nic naplat, nikdy mi neodpověděl na otázku, jak na tom jsem. Věděl jsem, že špatně. Měl jsem choleru a tyfus, byl jsem podvyživený, vážil jsem pouhých 28 kilogramů. Jednoho dne za mnou přišla sestřička jménem Emma. (...) Zašeptala mi do ucha: „Máte pětadesátiprocentní pravděpodobnost, že zemřete. Při troše štěstí můžete mít pětatřicetiprocentní naději, že budete žít.““ (Jaku, 2021, s. 137)

Stejně jako mnoho dalších se i Miloš Pick pokusil o útěk. Vězni průvod co nejvíce roztáhli, díky tomu byli příslušníci SS daleko od sebe a dalo se utéct. Všech devět mužů, kteří se pokusili utéct, se rozdělilo na menší skupinky, aby nepřitahovali pozornost. (Pick, 2010, s. 64–65) „My jsme byli nakonec čtyři: Milan Weiner, Karčí Weinstein, Jožka Wallerstein a já. Vybrali jsme si – nervózní abychom to nepropásli – takové špatné místo, kde šla stráž v lese příkře do kopce. Mezi serpentínami nikde žádný esesák. Ale když jsme byli pár metrů za příkopem,

tak se jeden objevil a zrovna takový vztekloun, cholerik, rottenführer, který měl spadeno na Milana. (...) Věděli jsme, že vrátit se nemůžeme, a současně jsme viděli, že v tom kopci, na který jsme se drápali, i když už jsme sotva stáli na nohou, že by nás mohl dostat všechny, i když neměl samopal, ale jen pušku. (...) Nejdříve jsem si myslel, že Milanovi přeskočilo, otočil se na toho vzteklého esesáka, zamával mu, jako když se loučí v neděli ze schůzky s holkou, a zavolal na něj: „Aufwiedersehen nach dem Krieg, Herr Rottenführer.“ A kdo se podělal, byl ten esesák, ne Milan. Jen málokdy jsem viděl tak vyděšená očička.“ (Pick, 2010, s. 65–66)

Všichni muži se tři dny schovávali v lese, protože doufali, že přijdou Američani, nakonec je ze skryše vyhnal hlad. Žebřali u jedné německé civilistky, ta na ně ale zavolala vojáky Wehrmachtu a ti je předali policii. Nejdříve je vedli do Rottau, ale tam je nepřijali, protože to byl ženský lágr. Potom je odevzdali do dalšího transportu. Nakonec se opět vydali na další pochod, cestou viděli noviny, kde stálo „Adolf Hitler kaputt“, ale nevěděli, zda to je pravda. Miloš se s Karčím odpojil při pochodu od ostatních a šli do jedné vesnice v Protektorátu. (Pick, 2010, s. 66–70)

5.11 Život po válce

Po válce chtěl celý svět potrestat viníky holocaustu. Nejznámější soudní proces probíhal v Norimberku. Vyjma Goebbelse, Hitlera a Himmlera, kteří spáchali na konci války sebevraždu, byli ostatní velcí příslušníci SS předvedeni před soud. Některým se ale podařilo uprchnout. Před soudem mj. vypovídal Hermann Göring (šéf gestapa a luftwaffe), Karl Dönitz, Konstantin von Neurath, Rudolf Höss, Franz von Papen a další. Obžalovaní byli dokonce před zahájením líčení podrobeni IQ testu. Zjistilo se, že všichni měli IQ větší než 130. Všichni se ale též snažili popírat vinu, tvrdili, že pouze plnili vůdcovy rozkazy. Na konci norimberských procesů bylo vyneseno několik rozsudků smrti, a to konkrétně pro např. Franka, Göringa, nebo Fricka. Následovala další soudní přelíčení s vysokými představiteli SS, vojska, státního aparátu, veliteli koncentračních táborů apod. Všichni opět tvrdili, že jen poslouchali Hitlerovy rozkazy a za nic nemohou. Mnoho z nich bylo nakonec zproštěno obžaloby. (McDonough, 2. díl, 2022, s. 593–597)

5.11.1 Další životní etapa Zdenky Fantlové

Z města Bergen, kde Fantlová strávila nějaký čas, byla převezena na léčení do Švédska. Švédská lékařka s českými kořeny nosila Fantlové seznamy lidí, kteří přežili koncentrační tábory. Marně v nich hledala jméno nějakého rodinného příslušníka nebo jejího milovaného

Arna. Časem se též dozvěděla o osudu Arna, ten byl poslán do Trawniku a okamžitě zavražděn, šlo o pomstu za smrt Heydricha. Ve Švédsku se seznámila s Češkou Věrkou z Prahy a rozhodly se tam nějakou chvíli zůstat. Byly přiděleny do továrny, kde se balily keksy. (Fantlová, 2013, s. 216–220)

Fantlová poté získala místo sekretářky na českém velvyslanectví ve Stockholmu. Sice neuměla švédštinu, ale vzpomněla si na svého otce, který ji říkal: „*Nikdy neříkej, že něco neumíš. Pamatuj si, že když se slon může naučit chodit po flaškách v cirkuse, tak se můžeš naučit cokoliv.*“ (Fantlová, 2013, s. 222)

Zanedlouho jí přišel dopis od dr. Lederera, který jí sdělil, že s jejím otcem byl v Osvětimi. „*Dr. Lederer mi sděloval, jak tatínek byl statečný, povzbuzoval druhé kolem sebe a často a rád o mně mluvil. Věřil pevně, že já to přežiju. To bylo jeho největší přání.*“ (Fantlová, 2013, s. 223)

S jedním z kolegů se tedy Zdenka vydala do Prahy. „*Už jsem měla prst na zvonku – jen stisknout. Ale najednou jsem nechtěla nic vědět a nic slyšet. Ani jak tatínek trpěl, ani jak a kde umřel. Vybavil se mi jeho obrázek, jak stál ve dveřích v plné síle, když ho gestapo odvádělo z domova, jak zvednul klobouk a řekl: „Jen klid. Pamatujte si – klid je síla.“ A tak si ho chci pamatovat. (...) Za dva dny jsem z Prahy odjela zpátky do Švédka a už jsem se nikdy domů nevrátila.*“ (Fantlová, 2013, s. 224)

5.11.2 Životní příběh Violy Stern Fischerové

Stern Fischerová se domů vrátila koncem května 1945. Jako první se šla hned podívat do svého starého bytu. Ten mezitím obsadila sousedka, která dříve bydlela v přízemí. Sousedka jí zabouchla dveře před nosem, proto se vydala na poštu, kde měly viset seznamy přeživších. (Stern Fischerová, 2017, s. 333–334) Tam našla vzkaz od svého bratra. „*„Pro rodinu Sternových – jsem na ulici Jókaiho 15. Ďuri. “ Ďuri! Můj bratr žije! A je v Lučenci! Jen o několik ulic dál.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 335) A opravdu se setkala se svým bratrem, který jí vyprávěl, co se s ním během války stalo.

Již v červnu 1945 se Ďuri i Viola zapsali na Karlovu univerzitu, Viola začala studovat medicínu. A právě v Praze Viola poznala Baby, její bývalou blokovou z Osvětimi. Soudní proces se táhl velmi dlouho a poté se tím již těhotná Viola nechtěla zabývat. (Stern Fischerová, 2017, s. 344–346)

Ještě v roce 1945 Violu požádal Juraj Fischer o ruku. Jelikož Viola a Ďuri studovali a nedokázali platit nájemné, Viola se rozhodla studium ukončit a naplno se věnovat Jurajovi. V Praze ještě potkala svoji první velkou lásku – Artura. Řekl jí, že odlétá do Ameriky a přál by si, aby letěla s ním. Nakonec se Viola rozhodla, že si vezme Juraje, který za války bojoval proti Němcům. (Stern Fischerová, 2017, s. 361–369)

Juraje Fischera si Viola vzala 26. února 1946, měli spolu dvě dcery – Helenu a Věru. Strávili spolu 61 let, poté její manžel zemřel. Po několika letech, co Juraj Fischer zemřel, se její pravnuke pokusil najít Artura v Americe. Našel jeho pravnuke a též náhrobní kámen, zemřel několik let před tím, než se ho Viola pokusila vyhledat. (Stern Fischerová, 2017, s. 371–373)

5.11.3 Život po válce Eddieho Jaku

Eddie Jaku po válce musel zůstat šest týdnů v nemocnici. Poté se vydal do Belgie hledat svou rodinu. Byt, který obývali před válkou, byl prázdný, žádný majetek zde nezbyl, vše Němci rozkradli. (Jaku, 2021, s. 141–142) *„Myslím si, že jsem při osvobození nepociťoval příliš radosti. Osvobození znamenalo svobodu, ale svobodu k čemu? Abych byl sám? Abych mohl za ostatní odříkávat kadiš (židovskou modlitbu)? To není život. (...) Musel jsem se rozhodnout: buď žít, anebo polknout tabletku a zemřít jako mí rodiče. Dal jsem slib Bohu i sám sobě, že se budu snažit žít co nejlépe, jinak by byla smrt mých rodičů a veškeré to utrpení k ničemu. Tak jsem si vybral život.“* (Jaku, 2021, s. 142)

V Belgii časem Jaku potkal svého přítele Kurta, který s ním prošel Osvětimí. Oba muži si v Belgii našli práci, Kurt pracoval jako truhlář a Eddie Jaku jako odborník na jemnou mechaniku. Eddie Jaku se v Belgii setkal se svou sestrou Henni, která též přežila holocaust. (Jaku, 2021, s. 143–145)

I Eddie Jaku zmiňuje, jak po válce potkal kápa z Osvětimi. Eddie okamžitě zašel na policii a požadoval pro něj náležitý trest. Policie s tím nic neudělala, bývalý kápo se oženil s dcerou vlivného bruselského politika, a tak se spravedlnosti nikdy nedočkal. (Jaku, 2021, s. 153)

Jednou se dokonce s nacistou setkal. *„Před pětasedmdesáti lety, několik dnů po válce, jsem se dozvěděl, že v Belgii zadrželi jednoho nacistu za válečné zločiny, a domluvil jsem si s ním návštěvu. Zeptal jsem se ho: „Proč? Proč jste to udělal?“ Nedokázal mi odpovědět. Začal se třást a vzlykat. Už nebyl mužem, stal se z něho pouhý stín. Téměř mi ho bylo líto. Nevypadal*

jako zosobněné zlo. Vypadal žalostně, jako by už byl mrtvý. A má otázka zůstala nezodpovězená.“ (Jaku, 2021, s. 193)

Ačkoli Eddie Jaku po válce žil v Belgii, dostával povolení k pobytu jen na půl roku. Po uplynutí tohoto časového období musel žádat o povolení znovu. Stále si připadal jako přistěhovalec, proto se se svou manželkou a malým synem rozhodl, že odcestuje do Austrálie, kde žila i jeho sestra. *„Podal jsem dvě žádosti, jednu do Austrálie a druhou do Francie. V březnu 1950 jsem dostal povolení pracovat a žít v Austrálii. Připluli jsme tam na parníku MS Surriento – měsíc z Bruselu do Paříže, potom z Paříže do Janova a do Austrálie. Dorazili jsme do Sydney 13. července.*“ (Jaku, 2021, s. 165)

Eddiemu Jaku se v Austrálii dařilo, později koupil autoopravnu, tam pracoval několik let, ale tato práce byla pro starší lidi těžká, proto se svou manželkou začal podnikat v rámci realitního trhu. I realitní agentuře se dařilo a Jaku s manželkou tam pracovali až do svých devadesáti let, kdy se rozhodli odejít do důchodu. Díky rodině začal Jaku žít šťastný život, později si uvědomil, že je nutné o holocaustu mluvit a pořádal různé besedy.

5.11.4 Miloš Pick a jeho poválečný život

Miloše Picka a dvou ostatních kamarádů se později ujala rodina Harmáčková. Do Prahy se Miloš dostal 11. května. Ještě v květnu Pick dorazil do Jaroměře. Našel tam tetu Růženku a strýce Oldu, později sem přijela i Milošova sestra Soňa, která též přežila válku. Před válkou rodina vlastnila továrnu a vilu, národní výbor Milošovi a Soně ve vile přidělil bydlení. Podnik byl poté komunisty znárodněn. (Pick, 2010, s. 71–77)

Miloš Pick začal studovat vysokou školu, kterou dokončil v roce 1951, poté nastoupil do povinné vojenské služby. Ještě během studií začal Miloš Pick pracovat v Ústavu pro hospodářský a sociální výzkum, tento ústav se zaměřoval na aplikovanou ekonomii, pracovníci vypracovávali makroekonomické analýzy a prognózy. (Pick, 2010, s. 89–91) *„V době mé vojenské služby byl však ústav rozehrán. (...) Když jsem se po skončení vojenské služby v roce 1953 hlásil na tomto úřadu, nevěděli, co se mnou. Z vojny jsem měl natrvalo přilepen tehdy charakteristický posudek – třídní původ buržoazněžidovský. Po odchodu Stalina to již nebylo na zavírání ani na vyhazov, ale na prověření do souhrnného odboru také ne. Tak to vyřešili šalamounsky – dali mne do odboru práce, vedeného Karlem Vyhnalíkem, „na převýchovu“, jak si mne celý život dobíral.*“ (Pick, 2010, s. 91) Tam se Miloš Pick věnoval makroekonomii.

S příchodem Chruščova se začaly zavádět změny i v českém prostředí. V této době se Pick zabýval srovnáváním produktivity různých zemí a zavádění pětidenního pracovního týdne. Po roce 1968 došlo k radikálním čistkám. Z ministerstva nebyl Pick vyhozen, ale sesazen na řadového pracovníka, též jeho žena Dáša byla sesazena z vedoucí pozice. Po roce 1989 se Miloš Pick stal ekonomickým poradcem některých členů vlády, kritizoval kuponovou privatizaci. Celý život se věnoval ekonomii, napsal též mnoho knih. (Pick, 2010, s. 93–98, 104–105)

Vývoj poválečného Československa byl velmi politizován. Po válce byl stále nedostatek potravin, zásobování nebylo dostatečné. Přetrvával přidělový systém. Byla zavedena jednotná měna. Po válce byli lidé nadšeni ze znovu nabyté svobody, rozvíjely se věda a kultura. (Pánek, Tůma, 2018, s. 491, 494) Všichni se z války vzpamatovali, nikdo z řadových občanů netušil, co se dělo se Židy, kteří byli deportováni.

Velkou změnou bylo znárodnění velkých průmyslových závodů a hospodářské plánování. Demokracie byla v Československu v poválečných letech nakonec úplně zničena. (Čapka, 2010, s. 114)

Nastolení komunismu se poté dotklo všech, nejvíce na to ve svých pamětech vzpomíná Miloš Pick, který byl jako ekonom úřady kontrolován.

Německo se potýkalo též s velkými problémy, hranice byly okamžitě předělány, Spojenci chtěli Německo denacifikovat a neindustrializovat. Říšská marka po válce ztratila okamžitě hodnotu. Pár měsíců po válce bylo Německo rozděleno na několik okupačních zón. Lidé trpěli i po válce. (Hawes, 2020, s. 232–233, 241)

Nikdo z Židů se do Německa vrátit nechtěl. Každý se snažil na minulost zapomenout a založit vlastní rodiny někde daleko. Proto většina Židů úplně změnila život a odstěhovali se z Evropy.

5.12 Největší rozdíly v psaní žen a mužů

S naprostou jistotou můžeme konstatovat, že rozdíly při psaní žen a mužů jsou viditelné. A nějakým způsobem se to projevuje v pamětech. Muži si budou lépe pamatovat např. sportovní zápas a žena zase to, kdy a kde se poprvé potkali se svým mužem nebo kdy se narodily jejich děti. Mužské paměti se dlouhou dobu nijak neanalyzovaly. První větší analýza proběhla až v dizertační práci Ivana Vodochodského, který se zabýval vyprávěním mužů ve středním věku.

Když se těchto mužů ptal například na dětství, čekala ho jen strohá odpověď typu: „*No tak normální, ne?*“ „*Moc nic.*“. Autor se mužů musel doptávat na konkrétní otázky, např. kolik měl sourozenců, co doma dělali apod. Z odpovědí, které tazatel dostal, lze usuzovat, že muži byli často váhaví, nejistí a rozpačití z jeho otázek. Narátoři píší paměti tak, aby daly smysl minulému i současnému životu a potvrdily jejich identitu. Svoje paměti se snaží skládat tak, aby odpovídaly normám a šablonám. Pokud muži mluví o minulosti, stále skládají obraz svého života pro současnou chvíli. Pokud naopak vypráví o své minulosti, musejí se vůči minulému i dnešnímu mužskému ideálu vymezit. I po vzniku samostatného Československa, kdy byla ženám zaručena stejná práva jako mužům, firmy i tak zaměstnávaly spíše muže a ženy zůstávaly v domácnosti. (Švaříčková Slabáková in Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, 2012, s. 299–302)

Toto tvrzení dokazují i analyzované paměti. Otcové pisatelů memoárů vždy pracovali, otec Miloše Picka vlastnil malou soustružnickou továrnu, jeho matka byla v domácnosti. Stejně tak otec Zdenky Fantlové pracoval v obchodě a její matka se starala o děti a domácnost, do práce nechodila. Pokud se vrátíme k tomu, jak muži a ženy mluví o dětství, nalezneme zde velký rozdíl. Ženy – Fantlová a Stern Fischerová – věnovaly popisu dětství a dospívání nemalou část svého memoáru. Fantlová svému dětství a dospívání věnuje přes 70 stran textu, přičemž často si vybavuje i naprosté maličkosti, např. jakou barvu měla uniforma sestry nebo barva šátku chlapce, který prodával sladkosti apod. Stern Fischerová věnuje dětství a dospívání ještě více prostoru než Fantlová. V knize vzpomíná na svoji první velkou lásku, dokonce si pamatuje dopisy, které jí Artur posílal, a v knize je též najdeme. Ženy často do popisu jednotlivých situací vkládají emoce, čímž se čtenář dokáže více vcítit do autorky. Ženy se často zmiňují i o svých kamarádkách, které je za jejich původ odsoudily.

Co se týká memoárů mužů, na dětství vzpomínají velmi stroze. Eddie Jaku ani Miloš Pick v memoárech nevzpomínají na svou první lásku ani na běžné věci, které se v domácnosti dělaly (např. na vaření). Eddie Jaku vzpomíná pouze na školu, jak díky svému otci mohl dál studovat. Miloš Pick též nepopisuje stejné věci jako ženy, o rodině a rodinné továrně se zmiňuje velmi krátce, poté vzpomíná na svoji odbojovou činnost. Můžeme tedy říci, že muži vzpomínají na dětství věcně, více prostoru věnují samotné válce, u Picka to je zase odbojová činnost.

Muži též často vzpomínají na náročnost a obtížnost práce, kterou museli vykonávat. Nemálokdy říkají, že takového pracovního nasazení byl schopený jen někdo. Muži, možná kvůli

devalvací mužského ideálu, zdůrazňují právě onu těžkou práci. Muži se často odkazují, co se práce týče, ke svým otcům a dědečkům, jedná se o genderovou spřízněnost, že muž patří k muži. Muži často věnují více pozornosti otci než matce. U žen to je naopak. (Švaříčková Slabáková in Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, 2012, s. 304–305)

I toto tvrzení dokazují ony analyzované paměti. Např. Eddie Jaku se ve svých pamětech odkazuje častěji k otci. „*V duchu jsem poděkoval otci, který trval na tom, abych se odborně vyučil v odvětví, jež mi zachránilo život. Vždy trval na důležitosti práce.*“ (Jaku, 2021, s. 95) Naopak třeba Viola Stern Fischerová vzpomíná na maminku, jak spolu šily šaty, nakupovaly. „*A ve vitríně obchodu byl okouzující deštník. Běžový s velikými starorůžovými pivoňkami. Opravdu krásný. Mamince se velmi líbil. (...) Seděla tam s deštníkem na kolenou a hladila ho.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 104–105)

Muži často vzpomínají na matky jen okrajově a na babičky někdy vůbec. Zdá se, že mužské a ženské sféry jsou odděleny a k mužskému vypravěči jako by nepatřily. Muži často v memoárech vzpomínají na genderově příslušné věci, tedy na mužské, naopak „ženské věci“ nechávají stranou. Když přeskočíme tu část věznění v koncentračním táboře a podíváme se na dobu poválečnou, resp. když už byli v manželském svazku, muži o svých manželkách mluvili více rezervovaně, neprojevovali tolik emocí jako ženy. (Švaříčková Slabáková in Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, 2012, s. 306–308)

Viola Stern Fischerová se zmiňuje o své první lásce i po válce. Potkala se s Arturem, přičemž se nebojí popsat své emoce a pocity. „*Poslouchala jsem ho se zavřenýma očima. Jeho vyznání mi rvalo srdce na kusy. (...) Byl pryč. Zmocnila se mě panika a v duchu jsem křičela: „Ne, nechod’, počkej!“ (...) Miluji tě! Naštěstí se nevrátil. Když jsem se otočila, už tam nebyl. Jen ty červené růže leženy na zemi. Tehdy mi to bylo velmi líto.*“ (Stern Fischerová, 2017, s. 369)

Naopak Eddie Jaku moc emocí v knize neprojevuje. O své manželce píše: „*Nezamiloval jsem se na první pohled. Řekl jsem jí, že bych jí chtěl dát všechno, vzít ji někam daleko a začít nový život, (...).*“ (Jaku, 2021, s. 155)

Pokud rozdíl mužů a žen, co se týká psaní, shrneme, muži se ve svých biografiích více odkazují k otci, potažmo dědečkovi, ženy zase naopak mluví více o svých matkách. Také často vzpomínají na tradiční rozdělení rolí v jejich době, tedy muž jakožto živitel rodiny a matka byla

doma a starala se o rodinu. Ženy si též často vybavují více detailů a nebojí se psát o svých emocích a pocitech. (Švaříčková Slabáková in Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, 2012, s. 315)

Závěr

Ve své diplomové práci se zabývám memoárovými knihami pamětníků, kteří prožili holocaust.

Jeden z mých cílů byl popsat způsob, jakým jsou v pamětech zaznamenány zážitky z dob dětství, dospívání a též z koncentračního tábora, kterým všichni prošli. Pro zpracování jsem využila autobiografické knihy, které sepsali muži i ženy, díky tomu můžeme pozorovat odlišnosti psaní mužů a žen. Můžeme si všimat toho, jak různé omezení vnímaly ženy a jak muži. Též osudy během války se různí podle toho, kdo je zažíval, každý má jiné vzpomínky a ty sepisuje do své knihy.

Všichni autoři knih nejprve vzpomínají na dětství a dospívání, které prožili v relativně svobodné době. Ženy se zmiňují o své první velké lásce a během nuceného pobytu v ghettu a koncentračním táboře na ni často vzpomínají. Během pobytů v ghettu se projevuje velká soudržnost rodiny, členové se nechtěli za žádnou cenu rozdělit a odjížděli společně i do koncentračních táborů. V této těžké době chtěli být všichni pohromadě.

U všech rodin si můžeme všimnout jednoho znaku, rodiče se snažili vést své děti k slušnému a dobrému životu. Rodiče dbali na vzdělání, ale i sport. Chtěli, aby se jejich děti uplatnily ve společnosti a vedly dobrý život. Tento jakýsi model rodiny prostupuje napříč společenskými vrstvami předválečné Evropy.

I když většina autorů knih byla již v době deportace dospělá, přesto vidím, že každý z nich byl na svůj věk vyspělý. Dokázali si poradit s těžkými situacemi, jednou z nich byla situace, kdy se v Osvětimi dozvěděli, že jejich rodiče jsou mrtví. V Osvětimi neměl nikdo čas na truchlení, musel se snažit hlavně přežít do dalšího dne.

Dalším znakem, který je typický pro přeživší holocaustu, je pocit viny, který po válce měli. Nejeden člověk ukončil svůj život sebevraždou. „(...) a všimli jsme si článku o dvou židovských dívkách, které se pokusily o sebevraždu skokem z mostu. Prošly Osvětimí II-Březinkou, a když se vrátily do Bruselu, zjistily, že přišly o všechny příbuzné, a pokusily se skoncovat se životem.“ (Jaku, 2021, s. 146) Mnoho z přeživších trápil pocit viny, říkali si, proč přežili zrovna oni, a ne někdo jiný.

Mnoho přeživších této katastrofy chtělo na věznění co nejrychleji zapomenout, odstěhovat se a založit rodiny. Právě třeba Eddie Jaku už v roce 1950 odcestoval s manželkou a synem

do Austrálie. Viola Stern Fischerová si nedlouho po válce vzala Juraje Fischera a v roce 1947 se jim narodila dcera Helena. Rodina zůstala v Československu. I Miloš Pick zůstal v Československu, kde potkal svoji ženu a založil s ní rodinu. Jiný případ je Zdenka Fantlová, která se díky Červenému kříži dostala do Švédska, kde žila čtyři roky, v roce 1949 se odstěhovala do Austrálie, vdala se a měla děti. Všichni autoři autobiografických knih do pěti let po válce uzavřeli sňatek a měli děti. A je to smysluplné, během války chtěl Hitler všechny Židy zabít, oni přežili a rozšiřovali židovskou populaci.

Jsem velmi ráda, že i v dnešní době se připomíná tato temná část naší novodobé historie. Pořád se vydávají knihy s tímto tématem, točí se nové filmy. Myslím si, že na tuto část historie by se nemělo zapomínat a neustále bychom si ji měli připomínat. K tomu slouží i různá muzea, v Praze to je například Židovské muzeum. Jak se Viola Stern Fischerová zmiňuje, na břehu Dunaje v Budapešti jsou desítky železných bot, které připomínají Židy, které členové Šípových křížů během války zabili.

Během čtení těchto knih jsem se nejednou pozastavovala nad tím, čeho byli nacisté během 2. světové války schopni. Několikrát jsem musela knihu na chvíli odložit a zhluboka se nadechnout, abych mohla ve čtení pokračovat. Všechny, kdo toto peklo prožili, nepřestávám obdivovat.

Seznam použité literatury

Odborné publikace

- BAUER, František. *Mein Kampf: očima historiků*. 3. vyd., (v této podobě 1.). Praha: XYZ, 2005. ISBN 80-868-6415-4.
- BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-028-5.
- CÍLEK, Roman. *Jak šly dny, měsíce a roky: čas předmnichovský, Mnichov, druhá republika, protektorát*. Řitka: Čas, 2018. Český čas. ISBN 978-80-7475-231-5.
- ČAPKA, František. *Obrazy ze života společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5195-9.
- EMMERT, František. *Holocaust*. Praha: Mladá fronta, 2018. ISBN 978-80-204-4817-0.
- FILIPOWICZ, Marcin a Alena ZACHOVÁ. *Rod v memoárech: případ Hradec Králové*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. ISBN 978-80-87378-11-3.
- FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993.
- FULBROOK, Mary. *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*. Praha: Grada, 2010. D (Grada). ISBN 978-80-247-3104-9.
- HAWES, J. M. *Stručné německé dějiny*. Voznice: Leda, 2020. Státy a národy. ISBN 978-80-7335-650-7.
- HOŘÁK, Martin a Tomáš JELÍNEK, ed. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: informační materiál pro učitele dějepisu*. Praha: Galén, 2006. ISBN 80-239-6720-7.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V ráji, 2005. ISBN 80-867-5818-4.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2000. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7027-6.
- KRYL A KOL., Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011. ISBN 978-80-7239-262-9.
- MCDONOUGH, Frank. *Hitlerovy roky: Pád 1940-1945*. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-535-4.
- MCDONOUGH, Frank. *Hitlerovy roky: Triumf 1933-1939*. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-534-7.
- PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.
- PITZEROVÁ, Andrea. *Jedna dlouhá noc: obecné dějiny koncentračních táborů*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-989-2.
- ROLAND, Paul. *Život v třetí říši: každodenní život v nacistickém Německu mezi lety 1933-1945*. Praha: Brána, 2017. ISBN 978-80-7584-029-5.

ROLAND, Paul. *Život za nacistické okupace: zápas o přežití za druhé světové války*. Praha: Euromedia Group, 2021. Universum (Euromedia Group). ISBN 978-80-242-7778-3.

STEELE, Philip. *Holokaust: původ, události a příběhy mimořádné odvahy*. Praha: Dobrovský, 2018. Knihy Omega. ISBN 978-80-7585-145-1.

Švaříčková Slabáková Radmila: Od živitele k novému muži?: konstrukce maskulinní identity v biografických vyprávěních mužů, in: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila, Jitka KOHOUTOVÁ, Radmila PAVLÍČKOVÁ a Jiří HUTEČKA A KOL. *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha: Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-218-4.

VÁLEK, Vlastimil. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně — filozofická fakulta, 1984.

Zachová Alena: Rodinná paměť tematizující válečný konflikt v memoárové literatuře, in: KRATOCHVIL, Alexander, ed. a kol. *Paměť válek a konfliktů: V. kongres světové literárněvědné bohemistiky Válka a konflikt v české literatuře*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2016, ISBN 978-80-88069-14-0.

ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1640-1.

Prameny

FANTLOVÁ, Zdenka. *Klid je síla, řek' tatínek*. 2. vyd. Praha: Primus, 2013. ISBN 978-80-86207-97-1.

CHIGER, Krystyna a Daniel PAISNER. *Dívka v zeleném svetru*. Praha: Dobrovský, 2021. Kontrast. ISBN 978-80-7642-932-1.

JAKU, Eddie. *Nejšťastnější muž na Zemi*. Praha: Dobrovský, 2021. Kontrast. ISBN 978-80-277-0064-6.

MEROVÁ, Evelina. *Opožděné vzpomínky: životopis, který se nevešel na jednu stránku*. Třetí vydání. Brno: Barrister & Principal, 2021. ISBN 978-80-7364-121-4.

PICK, Miloš. *Naděje se vzdát neumím*. Brno: Doplněk, 2010. Edice osudů. ISBN 978-80-7239-248-3.

STERN FISCHEROVÁ, Viola a Veronika HOMOLOVÁ TÓTHOVÁ. *Mengeleho děvče: skutečný příběh ženy, která přežila čtyři koncentrační tábory*. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80-249-3450-1.

Webové zdroje

BAR MICVA - BAT MICVA. *Holocaust* [online]. 2011 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/bar-micva---bat-micva/>

Databáze českých vězňů v koncentračním táboře Buchenwald 1937-1945. *Památník Terezín* [online]. Terezín [cit. 2023-01-10]. Dostupné z: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/buchenwald>

Nejhorší lágr. Uplynulo pětasedmdesát let od osvobození Bergen-Belsenu. *Paměť národa* [online]. Praha, 2020 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/nejhorsilagr-uplynulo-petasedmdesat-let-od-osvobozeni-bergen-belsenu>

Pojem holocaust. *Holocaust* [online]. 2020 [cit. 2022-11-14]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/pojem-holocaust/>

Postrach jménem tyfus. *EpochálníSvět.cz* [online]. Praha, 2016 [cit. 2023-03-06]. Dostupné z: <https://epochalnisvet.cz/postrach-jmenem-tyfus/>

Začíná Pesach, jeden z nejdůležitějších židovských svátků. *IRozhlas* [online]. Praha, 2014 [cit. 2023-02-08]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/node/5924523>

ŽIDÉ V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE. *Holocaust* [online]. 2019 [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-prvni-ceskoslovenske-republice/>

Židé ve středu oslaví svůj největší svátek Jom kipur. *Radiožurnál* [online]. Praha, 2012 [cit. 2023-02-08]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/zide-ve-stredu-oslaviv-svuj-nejvetsi-svatek-jom-kipur-7996979>

Židovské sebeprosazování a emigrace. *Holocaust* [online]. 2019 [cit. 2023-01-15]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/Nacionalnesocialisticke-konecne-resenkonecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/zide-a-zidovske-organizace-pod-hakovym-krizem/>